

*Laura Kirvelytė**

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Azerbaidžano saugumo strategijos dilema: energetikos politika ar teritorinis vientisumas?

Azerbaidžanas, stipriausia Pietų Kaukazo valstybė, tuo pat metu yra ir viena pažeidžiamiausių regione. Viena vertus, šalis jau daugiau nei du dešimtmečius susiduria su teritorinio vientisumo problema dėl „išaldyto“ konflikto su Armėnija dėl Kalnų Karabacho regiono. Kita vertus, pastaruoju metu Azerbaidžanas tampa svarbia grandimi Europos energetikos politikoje. Jei Azerbaidžanas pradėtų karą dėl Kalnų Karabacho, pastarąjį dešimtmetį vykdyta ambicinga energetikos politika siekiant tapti reikšmingu naftos ir dujų tiekimo iš Rytų į Vakarų centru, būtų pasmerkta nesėkmei. Visgi tuo pat metu nsureguliuotas dalies šalies teritorijos kontrolės klausimas yra didžiausia kliūtis darniam šalies vystymuisi ir tarptautiniam bendradarbiavimui. Taigi šiuo metu Azerbaidžanas susiduria su dilema – imtis „griežtojo“ saugumo priemonių ir atkurti teritorinį vientisumą, apie ką nuolat užsima aukščiausi šalies politikai, ar visas pastangas skirti į Europą orientuotos energetikos politikos plėtrai, teigiamai veikiančiai tarptautinį šalies prestižą. Dar daugiau, kyla klausimas, ar egzistuoja „vidurio kelias“, leidžiantis Azerbaidžanui pasiekti abu aukščiausiai įvardytus tikslus. Straipsnyje, remiantis struktūrinės ir santykinės galios koncepcijomis, nagrinėjami Azerbaidžano saugumo balanso veiksniai ir pateikiami siūlymai dėl šalies saugumo padėties stabilizavimo.

Įvadas

Azerbaidžaną galima vadinti reikšmingiausia Pietų Kaukazo valstybe: dėl svarbios geostrateginės padėties, gebėjimo palaikyti dialogą tiek su Rytais, tiek su Vakarais bei dėl drąsos ir ambicingos energetikos politikos. Šalis sugebėjo iš sudėtingą transformaciją išgyvenusios ir vidinių konfliktų draskomos pokomunistinės „pilkosios zonos“ valstybės tapti svarbia JAV ir ES partnere. Kalbant apie Pietų Kaukazą kaip tiltą tarp Rytų ir Vakarų, visų pirma galvoje turimas Azerbaidžanas – be jo Pietų Kaukazo kaip „jungties“ funkcija sunkiai įsivaizduojama. Anot Zbignevo Brzezinskio, Azerbaidžanas – Pietų Kaukazo geopolitinis centras¹.

Nors ir būdamas susikertančių geopolitinių interesų epicentre, Azerbaidža-

* *Laura Kirvelytė* – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Štabo karininkų kursų dėstytoja. Adresas: Šilo g. 5A, 10322 Vilnius, tel. 8-5-210 3569, el. paštas laura.kirvelyte@gmail.com.

1 Бжезинский З., *Великая шахматная доска*. Москва: Международные отношения, 1999, p. 172–173.

nas siekia kiek įmanoma išbalansuoti tarp skirtingų geopolitinių jėgų ir išlaikyti neutralumą. Visgi nuo teorinio neutraliteto modelio šalis gana smarkiai nutolusi jau vien dėl to, kad neatitinka pagrindinio neutraliai valstybei keliamo kriterijaus – reikalavimo, kad šalies teritorijoje nebūtų dislokuota jokios kitos valstybės karinių pajėgų. Šiandien beveik penktadalis Azerbaidžano teritorijos yra kontroliuojama Armėnijos karinių pajėgų.

Paskutiniojo XX a. dešimtmečio pradžioje nepriklausomybę atgavęs Azerbaidžanas tapo tipiška sudėtinga pokomunistine valstybe, draskoma posovietinei erdvei būdingo „išaldyto“ teritorinio konflikto. Faktiškai pralaimėjęs karą dėl Kalnų Karabacho, Azerbaidžanas susidūrė su nuolatine grėsme teritoriniam vientisumui, lydima ekonominių ir socialinių problemų lavinis. Svarbu pabrėžti, kad Baku prarado ne tik fizinę dalies savo teritorijos kontrolę, bet ir pralaimėjo Jerevanui informacinį karą dėl savo konflikto versijos įtvirtinimo tarptautinėje bendruomenėje.

Visgi per pirmąjį XXI a. dešimtmetį Azerbaidžanas sugebėjo reabilituotis tarptautinėje arenoje – patogia geostrateginę padėtį ir solidų potencialą energetikos srityje suderinęs su JAV ir ES politika bei intencijomis regione, Azerbaidžanas tapo svarbia šalimi JAV antiteroristinėje kampanijoje bei esmine stambaus masto naftos ir dujų transportavimo maršrutų grandimi.

Viena vertus, nereguluojamas Kalnų Karabacho konfliktas niekur nedingo. Priešingai, kaip pastebi ekspertai, laikas Kalnų Karabacho konflikto sureguliuavimo procese bėga ne Baku naudai – kuo ilgiau „išaldyto“ konflikto teritorijoje nėra atkuriamas *de facto* Azerbaidžano kontrolė, tuo didesni iššūkiai laukia ateityje, bandant reintegruoti šį regioną į gerokai pakitusią politinę, ekonominę ir socialinę Azerbaidžano aplinką. Dar daugiau, ilgalaikiai energijos išteklių transportavimu pagrįstai plėtros strategijai realizuoti Azerbaidžanui būtina taika ir stabilumas, o nereguluojamas teritorinis konfliktas, nuolat verčiantis balansuoti Baku ant karo grėsmės slenksčio, nedidina tarptautinės bendruomenės ir investuotojų pasitikėjimo Azerbaidžanu. 2008-ųjų rugpjūčio karas tarp Rusijos ir Gruzijos leido Azerbaidžanui pajusti nestabilumo kainą – konflikto metu saugumo sumetimais buvo laikinai sustabdyti didieji naftos ir dujų transportavimo vamzdiniai (jie eina per Gruziją – L. K.), o vienintelis veikęs naftotiekis buvo Baku–Novorosijskas, kurį prieš kelerius metus svarstyta uždaryti kaip ekonomiškai netikslingą.

Kita vertus, būtent vienašališkas ir skubotas bandymas išspręsti teritorinio vientisumo problemą gali baigtis ne tik dar vienu Azerbaidžano pralaimėjimu Kalnų Karabacho fronte, bet ir daugiau nei dešimtmetį puoselėtos energetikos politikos, pagrindinio Azerbaidžano „lango į pasaulį“, krachu. Baku suvokia, kad karo dėl Kalnų Karabacho atveju kariauti reikėtų ne vien su Armėnija, bet realiai ir su Rusija. Be to, bandymas spręsti teritorinio vientisumo problemą ginklu ne

tik neduotų greito sprendimo, bet greičiausiai dar labiau komplikuo­tų situaciją. Galiausiai Baku tarptautinės bendruomenės būtų traktuojamas kaip agresorius, pa­my­nęs taikaus konfliktų sureguliuo­vi­mo ir jėgos nenaudojimo principus. Pasitikejimo Azerbaidžanu sumažėjimas neišvengiamai apribotų šalies energetikos politikos gali­mybes – pagrindinį Azerbaidžano plėtros „variklį“. Visgi tuo pat metu Azerbaidžanas mato, kad derybos su Armėnija viso labo yra „derybų imitavimas“, nevedantis prie proble­mos sprendimo – konfliktuojančios šalys iki šiol nėra radusios kompromiso net dėl pagrindinių Kalnų Karabacho konflikto sureguliuo­vi­mo principų.

Energetikos politikos svarbos iškilimas „išgelbėjo“ Azerbaidžaną nuo „išaldy­tu“ konfliktų kamuojamoms valstybėms būdingo „vienos problemos“ šalies statuso. Akademinėje literatūroje tiek Kalnų Karabacho konfliktui, tiek Azerbaidžano energetikos politikos klausimui skiriamas nemenkas dėmesys. Kalnų Karabacho proble­mos analizei daug dėmesio yra sky­rę Tarptautinė krizių valdymo grupė (*International Crisis Group*), Var­šu­voje įsikūręs Rytų Europos studijų centras ir Jungtinės Karalystės gynybos akademi­ja (*Defence Academy of the United Kingdom*); pastaroji yra įnešusi nemažą indėlį į Kaspijos energetikos klausimų analizę. Visgi dauguma atvejų Kalnų Karabacho „išaldyto“ konflikto ir sparčiai besiplėtojančios Azerbaidžano energetikos politikos klausimai nagrinėjami izoliuotai vienas nuo kito, lyg nedarytų vienas kitam jokios įtakos.

Šiame straipsnyje pristatomame tyrime siekiama analizuoti Azerbaidžano vystymąsi skatinančią energetikos politiką ir jį stabdantį „išaldyto“ Kalnų Kara­bacho konfliktą kaip į du konfliktuojančius, bet glaudžiai susijusius tos pačios saugumo strategijos elementus, kurių koegzistavimas lemia trapų Azerbaidžano saugumo balansą. Pristatomo tyrimo tikslas – nustatyti Azerbaidžano saugumo balanso veiksnius ir įvertinti jų poveikį šalies saugumo strategijai. Tai atliekama pasitelkiant santykinės ir struktūrinės galios koncepcijas, leidžiančias įvertinti Azerbaidžano politiką didėjančios tarpusavio priklausomybės ir daugiašališkumo kontekste, globalios ir regioninės Azerbaidžano saugumo situacijos tyrimą ir šalies atsako į kylančius iššūkius – saugumo strategijos – analizę.

1. Galia ir saugumas: struktūrinės ir santykinės galios aspektai

Anot realistinės tarptautinių santykių prieigos atstovų, jei pagrindinis valstybės tikslas – išlikimas (programa *minimum*) ir gebėjimas daryti poveikį kitiems tarptautinių santykių veikėjams (programa *maximum*), tai galios didinimas yra būtina sėkmingo valstybės funkcionavimo tarptautinėje aplinkoje prielaida.

Analizuojant valstybės galios įtaką saugumui didėjančios tarpusavio priklausomybės tarptautinėje arenoje kontekste labai praverčia tarptautinių santykių teorijos neorealistinės krypties atstovų siūlomas galios sąvokos išskaidymas į dvi koncepcijas – santykinę ir struktūrinę galią.

Santykinė galia, dar vadinama galia-potencialu, yra agreguotas valstybės galimybių tarptautinėje arenoje rodiklis lyginamojoje perspektyvoje su kitais tarptautinių santykių veikėjais. Pasak Susanos Strange, santykinė galia – tai valstybės „A“ gebėjimas priversti valstybę „B“ daryti tai, ko pastaroji paprastai nedarytų². Santykinė valstybės galia apima fizinius (teritorija, gyventojų skaičius, naudingosios iškasenos ir t. t.), karinius (kariuomenės dydis, karinis biudžetas, infrastruktūra ir t. t.) ir ekonominius (BVP, rinkos dydis ir t. t.) parametrus, kurių visuma rodo valstybės „svorį“ kitų valstybių atžvilgiu. Visgi santykinė galia, nors ir yra gana lengvai operacionalizuojama ir išmatuojama, yra statiškas rodiklis, parodantis tik valstybės galimybes (potencialą), bet nieko nesakantis apie valstybės gebėjimą panaudoti šį potencialą įgyvendinant savo nacionalinius interesus.

„Dinamiškuoju“ galios sąvokos parametru galima laikyti struktūrinę galią, dar vadinamą galia-įtaka. Struktūrinė galia apibrėžiama kaip valstybės sugebėjimas nustatyti ar daryti reikšmingą įtaką tarpvalstybinių santykių taisyklėms, problemų darbotvarkėi ir sprendimų priėmimo procedūroms.³ Struktūrinė galia apima tokius parametrus kaip valstybės statusas, prestižas tarptautinėje arenoje, valstybės svarba didiesiems geopolitiniams veikėjams, specifinio sektoriaus (struktūros) kontrolė ir pan., ir, kitaip nei santykinė galia, yra vertinama kokybiniais parametrais. Kitaip tariant, struktūrinė galia rodo valstybės gebėjimą veikti tarptautinėje arenoje savo nacionalinių interesų labui. Struktūrinė galia gali būti skiriama į dvi dimensijas: bendrąją struktūrinę galią (valstybės padėtį tarptautinėje bendruomenėje) ir specifinę struktūrinę galią (valstybės pozicijas tam tikro konkretaus klausimo ar problemos atžvilgiu)⁴.

Nors struktūrinė galia – sunkiai išmatuojamas parametras, jos aspektas labai svarbus šiuolaikinėje tarptautinėje sistemoje, nes parodo valstybės gebėjimą veikti tarpusavio priklausomybės sąlygomis, valstybės „socialumą“.

Pasak neorealistų, struktūrinė galia gimsta iš daugkartinio santykinės galios panaudojimo ir gali prisidėti prie pastarosios didinimo. Visgi verta pažymėti, kad šiuolaikinėje tarptautinėje sistemoje, pasižyminčioje augančia tarpusavio priklausomybe ir paremtoje daugiašaliais santykiais, struktūrinės galios svarba išauga – struktūrinė galia ne tik tampa santykinės galios panaudojimo išvestine,

² Strange S., *Valstybės ir rinkos*, Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 44.

³ Statkus N. et al., *Geopolitiniai kodai: tyrimo metodologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 85.

⁴ Aquirre F. J. G., *Power, Asymmetry and Negotiation: a Theoretical analysis*, Kent Papers in Politics and International Relations, 1995, p. 20–22.

bet ir kuria savarankišką „pridėtinę vertę“ valstybės galiai. Pavyzdžiui, tarptautinis prestižas gali būti sukurtas nesiremiant „materialiais“ santykinės galios parametrais, o kilti iš valstybės principingų užsienio politikos nuostatų, ekspertinio išmanymo kurioje nors srityje, polinkio remti tam tikrais principais ir vertybėmis pagrįstus tarptautinius sprendimus, tačiau prestižo įgijimas gali atnešti ir konkrečios, „materialios“ naudos valstybei, palengvindamas užsienio investicijų pritraukimą ar padėdamas valstybei įsitraukti į plataus masto tarptautinius projektus.

Be to, svarbu pažymėti, kad mažajai valstybei struktūrinės galios komponentas yra ypač reikšmingas. Dėl dydžio (mažumo) veiksnio tokios valstybės santykinės galios augimas yra ribotas – net ir gerokai padidinusi santykinę galią, mažoji valstybė šiuo aspektu tarptautinėje arenoje pranašumą vargu ar įgytų. O struktūrinės galios sklaidos ribos kur kas platesnės ir lankstesnės. Kitaip tariant, disponuodama mažesniais ištekliais, tačiau nukreipdama savo veiksmus tikslingai ir teisinga kryptimi, mažoji valstybė gali pasiekti aukštą struktūrinės galios sklaidą, kas kartu didina bendrą valstybės galią.

Žvelgiant į Azerbaidžano saugumo strategijos dilemą per santykinės ir struktūrinės galios prizmę teoriškai šaliai galimos dvi veiksmų kryptys.

Pirmoji – didinti karinę galią, svarbų santykinės galios komponentą. Išaugus karinei galiai padidėtų tikimybė išspręsti Kalnų Karabacho konfliktą artimiausiu metu ir, susigrąžinus okupuotų regionų kontrolę, nebekiltų grėsmė teritoriniam integralumui. Išsprendusi pagrindinę „griežtojo“ saugumo problemą, šalis tarptautinės bendruomenės akyse taptų stabilesnė ir patrauklesnė politiniam ir ekonominiam bendradarbiavimui, taigi išaugtų Azerbaidžano struktūrinė galia. Išaugus struktūrinei galiai atitinkamai didėtų ir santykinė galia.

Vis dėlto tokia schema veiktų tik tuo atveju, jei Kalnų Karabacho konfliktas būtų išspręstas taikiai (t.y. dėl augančios karinės galios suveiktų atgrasymo strategija). Jei Kalnų Karabacho problemą būtų bandoma spręsti kariniu būdu, tai Azerbaidžano struktūrinė galia sumažėtų nepriklausomai nuo konflikto sprendimo baigties, taigi šalies galios augimas būtų „išaldytas“. Dar daugiau, auganti karinė Azerbaidžano galia gali išprovokuoti vadinamąją saugumo dilemą, kai šalis stiprina karinę galią, siekdama užtikrinti savo saugumą, tačiau jos saugumas ne padidėja, o atvirkščiai – sumažėja dėl to, kad kitos valstybės (Azerbaidžano atveju – Armėnija, Iranas, galbūt ir Rusija) ją ima traktuoti kaip grėsmę. O tai sukurtų papildomą įtampą regione, galėtų išprovokuoti ginklavimosi varžybas – tai mažintų visų su saugumo dilemos reiškiniu susijusių valstybių saugumą⁵.

⁵ Tickner J. A., „Saugumo re-vizijos“ žr.: Booth K., Smith S., sudar., *Tarptautinių santykių teorija šiandien*, Vilnius: Algarvė, 2000, p. 172.

Antroji galima Azerbaidžano veikslių kryptis – susitelkti į struktūrinės galios didinimą, svarbiu kurios elementu Baku atveju yra į Vakarų orientuota energetikos politika. Energetikos politika šiuo atveju priskiriama struktūrinės galios kategorijai: patys mineraliniai išteklių yra santykinės galios rodiklis, tačiau energetikos politika rodo valstybės elgseną renkantis tarp keleto alternatyvų, kai vienoks ar kitoks pasirinkimas turi poveikį valstybės tarptautinei padėčiai. Solidaus statuso ir palankaus įvaizdžio tarptautinėje bendruomenėje įgijimas (bendroji struktūrinė galia) galėtų būti transformuojamas į Azerbaidžano pozicijos dėl Kalnų Karabacho problemos palaikymą (specifinė struktūrinė galia). Azerbaidžanas įgautų papildomų svertų „švelniosios“ galios pagalba greičiau išspręsti Kalnų Karabacho konfliktą. Šiuo atveju struktūrinės galios augimo rezultatas būtų sparčiausias įmanomas santykinės galios didėjimas, savo ruožtu generuojantis tolesnį struktūrinės galios augimą. Visgi problemiška yra tai, kad struktūrinės galios augimas bendrą Azerbaidžano galią didina vidutiniu-ilguoju laikotarpiu, t. y. norimas rezultatas negali būti pasiekiamas greitai.

Kaip matome, Azerbaidžano (ar bet kokios mažosios valstybės) atveju santykinės galios augimas nebūtinai veda į reikšmingą struktūrinės galios išaugimą dėl jau minėto mažumo veiksnio. O struktūrinės galios didinimas beveik visada turi teigiamų pasekmių santykinės galios augimui, tačiau teigiamas struktūrinės galios augimo poveikis realiai pajuntamas vidutiniu-ilguoju laikotarpiu.

2. Tarptautinė Azerbaidžano saugumo aplinka

Išorinė Azerbaidžano saugumo situacija – labai heterogeniška. Viena vertus, šalies išorės santykiai gali pasirodyti „įstrigę“ istorinėse nuoskaudose ir daugelį dešimtmečių tebesitęsiančiuose nesutarimuose. Kita vertus, kai kurie tarptautinio bendradarbiavimo politikos darbotvarkės klausimai, tokie kaip energetika ar kova prieš terorizmą, plėtojami labai sparčiai. Siekiant geriau suvokti Azerbaidžano saugumo strategijos pasirinkimus, svarbu susipažinti su globaliu ir regioniniu Azerbaidžano saugumo politikos kontekstu.

2.1. Azerbaidžano vieta JAV ir ES strategijose

Azerbaidžano svarbą Vakarams – JAV ir ES – galima vadinti XXI a. fenomenu, nes iki tol Azerbaidžanas neužėmė reikšmingos vietos šių didžiųjų tarptautinės politikos veikėjų strategijose.

Baku svarbą Vakarams lemia trys veiksniai – kova prieš terorizmą, alternatyvių dujų ir naftos tiekimo kelių paieška ir globali demokratijos sklaida.

Po 2001 m. rugsėjo 11-osios teroristinių išpuolių prieš JAV Baku aktyviai įsitraukė į kovą prieš terorizmą. JAV verčiant Talibano režimą Afganistane, Azerbaidžanas JAV karinėms pajėgoms leido naudotis savo oro erdve ir oro uostais⁶. Greta palankios geostrateginės padėties, Baku svarbą Jungtinėms Valstijoms sustiprina ir veiksnys, kad Azerbaidžanas – sekuliari musulmoniška valstybė⁷, nelinkusi į religinių ekstremizmą. Baku svarba Vašingtonui kovos prieš „blogio ašies“ valstybes požiūriu išlieka ir šiandien, Iranui atsisakant nutraukti branduolinius bandymus. Turint omenyje įtemptus Azerbaidžano ir Irano santykius, Teheranas vargu ar sulauktų Baku palaikymo konflikto su JAV atveju. Visgi tiesioginės Azerbaidžano pagalbos karo su Iranu atveju negalėtų tikėtis ir Vašingtonas – Azerbaidžanas ir Iranas yra sudarę susitarimą, pagal kurį abi šalys įsipareigoja neleisti naudotis savo teritorija kariniams veiksams, nukreiptiems prieš kitą sutarties šalį⁸.

Dėl šalies svarbos JAV kovos prieš terorizmą darbotvarkėje nuo 2002 m. Azerbaidžanas gauna kasmetinę JAV finansinę pagalbą, skirtą karinėms pajėgoms modernizuoti⁹. Siekiant išlaikyti regioninį paritetą, analogiška Vašingtono pagalba skiriama Armėnijai ir net Kalnų Karabachui, kuris tiesioginę JAV paramą gauna dar nuo 1998 metų¹⁰. Tiesioginę Vašingtono pagalbą kariniam sektoriui stiprinti gauna ir Gruzija, tačiau Vašingtono karinė parama Tbilisiui yra glaudaus dviejų šalių politinio bendradarbiavimo rezultatas ir nepatenka į JAV siekio išlaikyti balansą Pietų Kaukaze kontekstą.

Pažymėtina, kad JAV politika Azerbaidžano atžvilgiu yra paremta nuolatiniu balansavimu. Viena vertus, Azerbaidžanas yra svarbiausias Vašingtono partneris Pietų Kaukazo regione. Kita vertus, JAV gyvena labai stipri armėnų diaspora, kurios lobistai sėkmingai skatina proarmėniškas nuotaikas JAV politikoje, kurios dažnai būna ir antiazerbaidžanietiškos.

Šiuo metu vienas aktualiausių Vakarams yra geoenergetinis bendradarbiavimo su Azerbaidžanu aspektas. Azerbaidžano kaip angliavandenilių (dujų ir naftos) tiekėjo Vakarams funkcija jau yra gana gerai realizuota – 2005 m. pradėjo funkcionuoti naftotiekis Baku-Tbilisis-Džeichanas (Baku-Tbilisi-Ceyhan, BTC), pumpuojantis Azerbaidžano naftą iš Baku į Turkijos uostą Džeichaną. BTC naftotiekio pralaidumas – 50 mln. tonų naftos per metus (1 mln. barelių naftos per

⁶ Mehtijev E., „Perspectives of the Security Development in the South Caucasus“, Peace and Cooperation Resolution Center, Baku, http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_ssg_10_meh.pdf, 14 10 2011.

⁷ Kotanijan H., „Armenian Security and U.S. Foreign Policy in the South Caucasus“. *The Quarterly Journal*, Vol III, No.2, June 2004, p. 26–27.

⁸ Blandy C. W., „Azerbaijan: Permanently Between Scylla and Charybdis?“, Defence Academy of the United Kingdom, August 2006, p. 4.

⁹ German T., „Untangling the Karabakh Knot“, Defence Academy of the United Kingdom, June 2005, p. 7.

¹⁰ Socor V., „US-Azerbaijan Partnership: What It Has Delivered and Where It Faltered“, US-Azerbaijan Relations: State of the „Strategic Partnership“, The Jamestown Foundation, November 9 2010, p. 12.

dieną). Po metų, 2006-aisiais, pradėjo veikti dujotiekis Baku-Tbilisis-Erzurumas (BTE). Šio dujotiekio metinis pralaidumas – 20 mlrd. kubinių metrų dujų. Naftotiekio BTC ir dujotiekio BTE projektų realizavimas iki šiol vadinamas didžiausiu geopolitiniu JAV laimėjimu Pietų Kaukaze.

Kol kas nerealizuota, bet didelį potencialą turinti Azerbaidžano funkcija Vakarų energetikos strategijoje – tranzito jungtis tarp gausius naftos ir dujų išteklius turinčių Vidurio Azijos valstybių (Kazachstano, Turkmėnistanas) ir vartotojų ES. Rytinių Kaspijos baseino valstybių angliavandenilių (naftos ir dujų) gabenimas per Azerbaidžaną padėtų mažinti ES energetinę priklausomybę nuo Rusijos ir nestabilių Artimųjų Rytų¹¹.

Dar viena svarbi JAV ir ES įsitraukimo į Azerbaidžano reikalus priežastis – demokratijos ir universalių normų bei vertybių plėtra. JAV ir ES siekis demokratiizuoti Azerbaidžaną atlieka dvi funkcijas – negatyvią (atribojančią JAV ir ES nuo iš Artimųjų Rytų sklindančių grėsmių) ir pozityvią (Azerbaidžano kaip jungties tarp Europos ir Azijos funkcija). Azerbaidžano „pralaidumą“ tarptautinio organizuoto nusikalstamumo grupių veikimui siekiama sumažinti remiant politines, teises ir administracines reformas, pilietinės bendruomenės formavimąsi, skatinant visuomenės atvirumą ir pan.

Tiesa, dėl „atlaidaus“ požiūrio į Azerbaidžano vidaus politikos procesus JAV ir ES neretai yra kritikuojamos ir kaltinamos „dvigubų standartų“ taikymu. Pasak kritikų, Azerbaidžanas, kaip ir Baltarusija, yra labiausiai nuo ES standartų ir vertybių nutolusi šalis-partnerė¹².

Vidaus politikos procesai Azerbaidžane vidutiniu laikotarpiu gali tapti rimta kliūtimi visapusiškam santykių su Vakarais gilinimui. 2009 m. pradžioje Azerbaidžane patvirtinta Konstitucijos reforma, kuria panaikintas dviejų kadencijų iš eilės limitas eiti prezidento pareigas¹³. 2008 m. Ilhamas Alijevas buvo išrinktas antrajai prezidento kadencijai, o šioji Vakarų bendruomenės neigiamai įvertinta reforma atveria kelią jam likti valdžioje neribotą laiką. Šalyje taip pat neįgyvendinamas civilinės ir karinės valdžios atskyrimo principas – šalies Gynybos ministerijai vadovauja pulkininkas generolas Safyras Alijevas. Be to, Azerbaidžano valdžia sistemingai riboja žodžio, spaudos laisvę, opozicijos judėjimą.

Galima teigti, kad Azerbaidžano bendradarbiavimas su JAV ir ES yra institucionalizuotas, perėjęs iš politinio-deklaratyvaus į praktinį lygmenį.

¹¹ Herd G. P., Moutsakis F., *Black Sea Geopolitics: Dilemmas, Obstacles and Prospects*. Conflict Study Research Centre, UK Ministry of Defence, G84, July 2000, 16.

¹² Pelczynska-Nalecz K., *Integration or limitation? EU Policy Towards its Eastern Neighbours*, Centre for Eastern Studies, Warsaw, April 2011, Issue 36, p. 18.

¹³ The Constitution of the Republic of Azerbaijan, http://www.azerbaijan.az/portal/General/Constitution/constitution_01_e.html

Su NATO pirmąjį dvejų metų trukmės Individualios partnerystės veiksmų planą (IPVP) Azerbaidžanas pasirašė 2005 m., antrasis IPVP su NATO buvo pasirašytas 2008 m., trečiasis – 2011 m. pabaigoje¹⁴. Azerbaidžanas taip pat prisideda prie Tarptautinių saugumo paramos pajėgų (angl. *International Security Assistance Forces* – ISAF) palaikymo – šiuo metu ISAF pajėgose tarnauja 94 Azerbaidžano kariai. Be to, Azerbaidžanas yra suteikęs teisę NATO naudotis savo oro erdve, sausumos ir jūrų keliais, aprūpinant ISAF pajėgas Afganistane, taip pat Azerbaidžano teritorijoje veikia centras, kuriame rengiami įvairių sričių afganų specialistai¹⁵. Praeityje Azerbaidžanas aktyviai prisidėjo prie NATO pajėgų veiksmų Irake ir Kosove.

Azerbaidžanas, kartu su kitomis dviem Pietų Kaukazo valstybėmis – Gruzija ir Armėnija – į Europos kaimynystės politiką buvo įtrauktas 2004 m., o pirmasis veiksmų planas Europos kaimynystės politikos kontekste buvo pasirašytas 2006 metais. Beje, dokumento pasirašymas užtruko beveik metus, nes Azerbaidžano verslo subjektai buvo užmezgę prekybinius ir komunikacinius ryšius su nepripažintu Šiaurės Kipru, taigi, Graikija išklė slygą dėl šių ryšių nutraukimo¹⁶. Tuo metu girdėjosi svarstymų, kad ES galėtų pasirašyti veiksmų planus su Gruzija ir Armėnija, kurios dar 2005 m. buvo pasirengusios tai padaryti, o su Azerbaidžanu veiksmų planą pasirašyti tuomet, kai bus nutraukti visi pastaurojo ryšiai su Šiaurės Kipru. Tačiau ES nusprendė likti prie regioninio požiūrio į Pietų Kaukazą ir nesukurti naujų regioną dalijančių linijų. Nuo 2010 m. ES ir Azerbaidžanas veda derybas dėl Asociacijos susitarimo su ES turinio.

2009 m. pavasarį Azerbaidžanas kartu su kitomis penkiomis Rytų Europos ir Pietų Kaukazo valstybėmis (Baltarusija, Ukraina, Moldova, Armėnija ir Gruzija) buvo įtrauktas į ES Rytų partnerystės iniciatyvą.

Visgi bendradarbiavimo su ES požiūriu Azerbaidžano pozicijos yra kiek silpnesnės nei kaimyninių Armėnijos ir Gruzijos. Vienas iš aspektų – Azerbaidžanas yra vienintelė valstybė Pietų Kaukaze, nepriklausanti Pasaulio prekybos organizacijai (PPO), o tai apsunkina prekybos su ES liberalizavimo klausimą – ES negali pradėti su Azerbaidžanu derybų dėl plačios ir visapusės laisvosios prekybos erdvės (angl. *Deep and Comprehensive Free Trade Agreement* – DFTA)¹⁷.

Kaip jau buvo minėta, Azerbaidžano bendradarbiavimas su Vakarais – naujas reiškinys. Įdomu pastebėti, kad Azerbaidžano atveju bendros istorijos neturėjimas

¹⁴ RFE/RL, *Azerbaijan Steps Up Cooperation With NATO*, 2012 m. sausio 11 d.

¹⁵ Socor V., „US-Azerbaijan Partnership: What It Has Delivered and Where It Faltered“ (išnaša 10), p. 9.

¹⁶ International Crisis Group, *Conflict Resolution in the South Caucasus: the EU's Role*, European Report No. 173, 20 March 2006, p. 9.

¹⁷ Rafal Sadowski, *Progress in Integrating the South Caucasus Countries With Europe*, Centre for Eastern Studies, Warsaw, 03 07 2012.

yra pozityvus veiksnys, nes leidžia plėtoti abipusiais interesais pagrįstą bendradarbiavimą, netrikdomą istorinių nuoskaudų ar nesutarimų.

Dar vienas būdingas JAV ir ES politikos Azerbaidžano atžvilgiu bruožas – regioninis požiūris. Kitaip tariant, šie tarptautiniai veikėjai visoms Pietų Kaukazo valstybėms taiko vienodą bendradarbiavimo formulę. Panaši tendencija pastebima ir iš Azerbaidžano pusės – Baku siekia dalyvauti aukščiau išvardytose priemonėse visų pirma dėl to, kad „neatsilikytų“ nuo Gruzijos ir Armėnijos ir nesuteiktų šioms strateginio pranašumo.

2.2. Regioninė Azerbaidžano saugumo specifika

Priešingai nei interesais paremti neutralūs santykiai su Vakarais, Azerbaidžano santykiai su kaimyninėmis valstybėmis yra gana įtempti ir aptemdyti nesutarimų bei istorinių nuoskaudų.

Problemiškiausi yra Baku santykiai su kaimynine Armėnija. Dėl nesureguliuoto Kalnų Karabacho konflikto šalys jokių tarpvalstybinių santykių nepalaiko nuo 1992 m., Kalnų Karabacho karo pradžios.

Armėnijos veiksnys veikia ir ypač tvirtais ir draugiškais laikomus Azerbaidžano santykius su strategine partnere Turkija. Ankara, palaikydama Baku Kalnų Karabacho konflikte, 1992 m. uždarė valstybinę sieną su Armėnija, ir ji išlieka uždaryta iki šiol. Visgi nuo 2008 m. stebimi Turkijos ir Armėnijos bandymai normalizuoti dvišalius santykius, įgavę „futbolo diplomatijos“¹⁸ pavadinimą, pablogino Azerbaidžano santykius su Turkija. Santykių atšalimo pasekmė – tarp Baku ir Ankaros vis dažniau išskylančios nesutarimų dėl energijos išteklių tranzito per Turkiją sąlygų.

Azerbaidžano santykiai su kaimynine Gruzija gali būti įvardijami kaip labai geri, vienintelis tarp šalių išlikęs nesutarimas – teritoriniai ginčai dėl valstybinės sienos, kertančios Gruzijos istorinį palikimą, delimitavimo, tačiau jie nėra aktyviai keliami. Gruzija Azerbaidžanui svarbi kaip regioninių energetikos ir transporto projektų partnerė.

Bene daugiausia įtampos taškų Azerbaidžanas turi su kaimyniniu Iranu. Visų pirma Iranas rėmė Armėniją Kalnų Karabacho karo metu 1992–1994 m., o ir šiandien su Jerevanu palaiko glaudžius santykius. Antra, nors abi valstybės musulmoniškos, Azerbaidžanas pabrėžia savo sekuliarumą ir vengia bet kokių sąsajų su radikaliu Iranu. Trečia, Iranas ir Azerbaidžanas nesutaria dėl Kaspijos jūros

¹⁸ „Futbolo diplomatijos“ pavadinimas prigijo todėl, kad pirmasis Armėnijos ir Turkijos prezidentų susitikimas 2008 m. įvyko Armėnijoje, stebint dviejų šalių komandų futbolo rungtynes.

teisinio statuso, kas stabdo energetikos projektų Kaspijos jūros baseine plėtrą, o kartu – ir riboja Azerbaidžano galią.

Vienas iš veiksnių, verčiančių abi šalis laikytis nuosaikiai viena kitos atžvilgiu – Šiaurės Irane gyvenanti gausi azerbaidžaniečių diaspora. Remiantis įvairiais duomenimis, Šiaurės Irane gyvena 20–30 mln. etninių azerbaidžaniečių (pačiame Azerbaidžane – 9 mln.). Viena vertus, Iranas vengia separatistines tendencijas galinčios paskatinti „Didžiojo Azerbaidžano“ atkūrimo retorikos, kuri ypač reiškėsi tuoj po SSRS subyrėjimo¹⁹. Beje, 2012 m. vasarį keletas Azerbaidžano parlamentarų pateikė siūlymą pervardyti šalį į „Šiaurės Azerbaidžanas“, taip pabrėžiant, kad Pietuose (Šiaurės Iranas) gyvena didelė dalis azerbaidžaniečių²⁰. Kita vertus, Baku taip pat nėra suinteresuotas, kad Teheranas blogintų jo tautiečių gyvenimo sąlygas šalyje. Vienas iš bendradarbiavimo pavyzdžių – energijos išteklių tiekimas per Iraną nuo Azerbaidžano atskirtai Nachičevanės autonominei respublikai.

Rusijos ir Azerbaidžano santykiai taip pat patenka į bendrą regioninį susipriešinimo kontekstą. Prie dvišalių santykių aštravimo prisideda ir bendra Rusijos strategija Pietų Kaukazo regiono atžvilgiu, paremta regiono „skaldymu“ ir į skirtumus tarp šalių orientuota politika.

Visų pirma, Azerbaidžano ir Rusijos bendradarbiavimą stabdo faktas, kad Kalnų Karabacho konflikto 1992–1994 m. metu Rusija kariavo Armėnijos pusėje, teikė Armėnijai ir Kalnų Karabachui ginklus, finansinę pagalbą ir maistą. Be to, Jerevanas iki šiol išlieka svarbiausias Maskvos partneris Pietų Kaukaze.

Antra, Rusijos ir Azerbaidžano santykius Maskva mato per „imperinės atminties“ prizmę, o Baku netenkina buvimas išimtinu Rusijos interesų objektu. Maskvai iki šiol sunku suvokti ir susitaikyti su tuo, kad ji turi labai mažai svertų kontroliuoti Baku politiką. Vienas charakteringiausių pavyzdžių šioje srityje galėtų būti Gabalos radiolokacinės stoties Azerbaidžane atvejis: Rusija dar sovietmečiu pastatytą radarą nuomojasi iš Azerbaidžano, tačiau nuomos sutartis baigiasi 2012 m. Nepaisant Rusijos bandymų pratęsti stoties nuomos terminą, Azerbaidžanas, atrodo, nelinkęs keisti savo pozicijos.

Trečia, Maskvai sunku susitaikyti su tuo, kad Azerbaidžanas noriai dalyvauja įgyvendinant Rusiją apeinančius naftos ir dujų tiekimo alternatyvius maršrutus.²¹ Rusijos tikslas – energijos išteklių tiekimo kontrolė, todėl vienas iš Maskvos politikos svertų Azerbaidžano atžvilgiu – Kaspijos jūros teisinio statuso klausimas. Šiuo

¹⁹ Ergun, „International Challenges and Domestic Preferences in the Post-Soviet Political Transition of Azerbaijan“, in. Amineh M. P, Houweling H. (eds.), *Central Eurasia in Global Politics: Conflict, Security and Development*, 2nd ed, Boston: Brill, 2005, p. 334.

²⁰ Paul Goble, *Azerbaijan Republic Should Be Renamed Northern Azerbaijan*, *Milli Majlis Deputies Say*, Azerbaijan in the World. An Electronic Publication of Azerbaijan Diplomatic Academy, Vol V No 4, 15 February 2012.

²¹ Falkowski M, *Russia's Policy in the Southern Caucasus and the Central Asia*, Centre for Eastern Studies, Warsaw, June 2006, p. 75.

aspektu Rusija remia Irano nelanksčią poziciją ir taip „išaldo“ gausius energijos išteklius turinčių šalių abipus Kaspijos krantų energetinį bendradarbiavimą, o kartu – ir alternatyvių energijos išteklių tiekimo Europai maršrutų plėtrą.

2.3. Azerbaidžano saugumo strategija

Saugumo strategiją šiame tyrime apibrėšime kaip visumą valstybės pasirinkimų užsienio ir saugumo politikos srityse, fiksuojamų politiniuose dokumentuose ir nuolat pasikartojančių politinėje praktikoje. Svarbu pabrėžti, kad saugumo strategija apima ir esamas garantijas (bendradarbiavimo priemonės), ir aspiracijas.

Valstybės saugumo strategijos principai nebūtinai turi būti fiksuojami strateginiuose dokumentuose – tuo atveju, kai jų nėra priimta, vadovaujamosi politinės praktikos stebėsenai. Visgi strateginių užsienio ir saugumo politikos dokumentų funkcija – išlaikyti užsienio ir saugumo politikos tęstinumą bei informuoti tarptautinę bendruomenę apie valstybės intencijas minėtoje srityje. Azerbaidžano saugumo strategijos principai užfiksuoti 2007 m. patvirtintoje Nacionalinio saugumo koncepcijoje²². Pagrindinės dokumente išskiriamos grėsmės yra tokios:

- grėsmės Azerbaidžano nepriklausomybei, suverenitetui, teritoriniam integralumui ir konstitucinei tvarkai;
- trukdymas valstybei vykdyti teisės viršenybę, užtikrinti viešąją tvarką, pagrindinių žmogaus teisių bei laisvių apsaugą;
- separatizmas, etninis, politinis bei religinis ekstremizmas; terorizmas ir masinio naikinimo ginklų plitimas; regioniniai konfliktai ir organizuotas tarptautinis nusikalstamumas (šiai grėsmei priskiriama ir Armėnijos okupuotų Azerbaidžano nekontroliuojamų teritorijų egzistavimas²³);
- veiksmai, nukreipti prieš Azerbaidžano energetinę infrastruktūrą (šiuo metu akcentuojama pajamų, gaunamų iš prekybos energijos ištekliais ir jų transportavimo²⁴, tačiau neatsižvelgiama į Azerbaidžano, kaip stabilaus ir patikimo partnerio energetikos srityje, vaidmens svarbą);
- karinė, politinė ar ekonominė priklausomybė nuo išorės jėgų (atkreiptinas dėmesys, kad pernelyg didelė priklausomybė nuo bet kokių išorės jėgų yra įvardijama kaip grėsmė; tai paaiškina, kodėl Azerbaidžanas pasirinko neutralią saugumo strategiją);

²² National Security Concept of the Republic of Azerbaijan, approved by the instruction No. 2198 of the President of the Republic of Azerbaijan on 23 May 2007, <http://merln.ndu.edu/whitepapers/Azerbaijan2007.pdf>, 17 08 2011.

²³ Ten pat (išnaša 22), p. 5.

²⁴ Ten pat (išnaša 22), p. 6.

- ekonominė destabilizacija (pabrėžiama per didelės priklausomybės nuo naftos ir dujų sektoriaus grėsmė);
- kvalifikuotų žmogiškųjų išteklių trūkumas;
- regiono militarizacija (kalbama apie neproporcingą ginklų akumuliaciją bei užsienio karinių bazių egzistavimą šalyje), kuri kelia grėsmę regiono saugumui. Paradoksalu, tačiau Azerbaidžanas pastaruosius keletą metų yra sparčiausiai besiginkluojanti valstybė regione, nors ir neturinti užsienio karinių bazių;
- ekologinės grėsmės.

Ekspertų vertinimu, Azerbaidžano Nacionalinio saugumo koncepcija – labai abstraktus dokumentas, mažai nutolęs nuo „chrestomatinių“ šios srities pavyzdžių. Dar iki Nacionalinio saugumo koncepcijos priėmimo Baku patyrė nemenką spaudimą iš tarptautinės bendruomenės, esą šalis vengia priimti aukščiausio strateginio lygmens saugumo politikos dokumentą, nes nenori atskleisti savo užsienio ir saugumo politikos prioritetų. Turint omenyje abstraktų dokumento turinį, Baku pavyko „išvengti“ aiškaus pasirinkimo net ir priėmus dokumentą. Visgi Nacionalinio saugumo koncepcijoje išvardijamų grėsmių sąrašė galima įžvelgti kai kurias Azerbaidžano saugumo politikos ypatybes.

Visų pirma, grėsmių sąrašo pradžioje, kaip ir reikia tikėtis, įvardyta grėsmė Azerbaidžano nepriklausomybei, suverenitetui, teritoriniam integralumui, taip pat yra paminėta ir separatizmo grėsmė. Įdomu tai, kad dokumente įvardytos ir tos grėsmės, kurių šaltinis yra pats Azerbaidžanas, tokios kaip regiono militarizacija.

Antroji grėsmių grupė rodo Azerbaidžano aspiracijas būti stabilium ir patikimiu tarptautinės bendruomenės partneriu. Šiai grupei priskirtinos etninio, politinio bei religinio ekstremizmo grėsmė, terorizmas, masinio naikinimo ginklų plitimas, veiksmai, nukreipti prieš Azerbaidžano energetinę infrastruktūrą.

Ir galiausiai, Nacionalinio saugumo koncepcijoje daug dėmesio skiriama Azerbaidžano nepriklausomumo ir savarankiškumo tarptautinėje arenoje svarbai. Politinės ar ekonominės priklausomybės nuo išorės jėgų grėsmės įvardijimas leidžia kalbėti apie tai, kad Azerbaidžanas renkasi neutralią saugumo strategiją, nors žodis „neutralitetas“ dokumente ir nėra naudojamas.

Azerbaidžano siekis likti skirtingų geopolitinių interesų susidūrimo epicentro nuošalyje yra labiau jaučiamas politinėje praktikoje nei matomas dokumentuose. Azerbaidžanas neturi jokių konkrečių išorinių saugumo garantijų (Armėnijos atvejis) ir nedemonstruoja siekio ateityje jas įgauti (Gruzijos atvejis). Azerbaidžano dalyvavimas Individualios partnerystės veiksnių plane su NATO yra daugiau ne tikslingo Baku siekio rezultatas, o NATO regioninio požiūrio į Pietų Kaukazą išdava²⁵ Be to, Baku neslepia, kad nėra suinteresuotas naryste Aljanse, o bendradar-

²⁵ Grigoryan S., “The future of Southern Caucasus in the light of new geopolitical reconfiguration”. *Lithuanian foreign policy review*, No. 20, 2008, p. 102-111, 104.

biavimą su NATO mato kaip galimybę modernizuoti savo karines pajėgas.²⁶ Be to, bendradarbiavimas su Aljansu padeda formuoti teigiamą šalies įvaizdį tarptautinėje bendruomenėje, o tai didina Azerbaidžano struktūrinę galią.

2010 m. vasarą, praėjus trejiems metams po Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo, Azerbaidžanas priėmė karinę doktriną²⁷. Šiame dokumente dominuoja du leitmotyvai – pabrėžiamas Azerbaidžano neutralumas ir išryškinamas Kalnų Karabacho problemos opumas. Galima teigti, kad karinėje doktrinoje įtvirtintas „perspėjimas“, kad Azerbaidžanas neatmeta karinio Kalnų Karabacho problemos sureguliuavimo būdo. Tai gali būti signalas tarptautinei bendruomenei – jei pastaroji nepadės Azerbaidžanui veiksmingai išspręsti teritorinio vientisumo problemos, Baku šią grėsmę neutralizuos savo nuožiūra.

Viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl su grėsme teritoriniam integralumui susiduriantis Azerbaidžanas bando išlikti neutralus – energetikos politika. Neutralumas Baku suteikia galimybę vykdyti plačią energetikos politiką visomis įmanomomis kryptimis ir taip stiprinti ekonominį šalies potencialą. Siekdamas maksimaliai išnaudoti strateginių išteklių teikiamas galimybes, Azerbaidžanas nuosekliai stengiasi išbalansuoti tarp didžiųjų galių.

3. Kalnų Karabacho konfliktas – kertinė Azerbaidžano saugumo problema

Konfliktas dėl Kalnų Karabacho tarp Armėnijos ir Azerbaidžano – didžiausias įtampos šaltinis Pietų Kaukaze. Būtent dėl šio neišspręsto konflikto egzistuoja griežtas ir nelankstus regioninis pasidalijimas į „draugus“ ir „priešus“.

Užsitęsęs Kalnų Karabacho konfliktas Azerbaidžanui yra aukščiausio lygio grėsmė – grėsmė šalies teritoriniam vientisumui. Problemą dar labiau komplikuoja tai, kad konfliktuojančioms Armėnijai ir Azerbaidžanui kol kas sunkiai sekasi rasti „pozityvios sumos“ konflikto sprendimo variantą.

Šiame skyriuje analizuojamas vidinis (procesai, vykstantys tarp konfliktuojančių šalių) ir išorinis (tarptautinės bendruomenės tiesioginis ar netiesioginis įsitraukimas į konflikto sprendimą) Kalnų Karabacho konflikto aspektai.

3.1. Kalnų Karabacho konflikto eiga ir specifika

²⁶ Iš pokalbio su Azerbaidžano karinių pajėgų atstovu plk. Vugar Asgarov tarptautinio seminaro „Enlargement experience course: Lithuania's experience of integration into transatlantic community“. Political science department, Military Academy of Lithuania, Vilnius, 2007 05 18

²⁷ RFE/RL, *Azerbaijan Adopts Military Doctrine At Long Last*, 2010 m. birželio 9 d.

Kalnų Karabacho konfliktas buvo „užprogramuotas“ dar Sovietų Sąjungos kūrimosi pradžioje – 1921 m. nuspręsta šį gausiai armėnų gyvenamą regioną, turintį komplikuoatą istorinę priklausomybę, prijungti prie Azerbaidžano SSR. Etniškai ginčytinų regionų priskyrimas valstybei – tipinė „skaldyk ir valdyk“ politikos apraiška, turėjusi veikti kaip saugiklis valstybių atsiskyrimui nuo Sovietų Sąjungos.

1988 m. Kalnų Karabacho autonominio regiono armėnų bendruomenės atstovai ketino kreiptis į Armėnijos SSR ir Azerbaidžano SSR, prašydami priskirti Kalnų Karabachą Armėnijos SSR. Tuomet pradėjo kilti pirmosios etninės įtampų regione. 1989 m. gruodžio 1 d. Armėnijos SSR Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą dėl Kalnų Karabacho autonominio regiono priskyrimo Armėnijos SSR, tačiau Sovietų Sąjungos Aukščiausioji Taryba tokiam žingsniui nepritarė, nes nebuvo gautas Azerbaidžano sutikimas²⁸.

Azerbaidžanui paskelbus nepriklausomybę 1991 m. rugpjūčio 30 d., Armėnija jokių teritorinių pretenzijų formaliai nepareiškė, tačiau etninė įtampa Kalnų Karabache toliau augo. Kariniai veiksmai Azerbaidžano teritorijoje prasidėjo 1992 m. pradžioje ir tęsėsi iki 1994 m. gegužės mėnesio, kuomet buvo pasirašytas ugnies nutraukimo susitarimas, tebegaliojantis iki šiol. Nuo tada konfliktą galima laikyti „išaldytu“.

Armėnijos karinės pajėgos, tiesiogiai padedamos Sovietų Sąjungos (vėliau – Rusijos) kariuomenės ir netiesiogiai (materialia pagalba) remiamos Irano, perėmė ne tik Kalnų Karabacho, bet ir septynių regionų supančių Azerbaidžano regionų – Lačino, Kelbažaro, Agdamo, Fizulio, Žabrailo, Gubadlio ir Zangilano – kontrolę. Šiuo metu Azerbaidžanas nekontroliuoja beveik penktadalio savo teritorijos²⁹.

Žuvusiųjų skaičius Kalnų Karabacho karo metu siekė 22–25 tūkst.³⁰. Pabėgėliais tapo per 17 tūkst., perkeltaisiais asmenimis – per 660 tūkst. Azerbaidžano gyventojų³¹ ir atitinkamai 18 tūkst. ir 8 tūkst. armėnų³². Po karo Azerbaidžaniečių turėjo didžiausią pabėgėlių ir perkeltųjų asmenų santykinę dalį (apie 10 proc.) pasaulyje³³. Azerbaidžano valstybinis komitetas pabėgėlių ir perkeltųjų asmenų

²⁸ Avakyan S., *Nagorno-Karabakh Legal Aspects*, French University of Armenia, 2005, p. 9.

²⁹ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, Map „The Results of Armenin Aggression“, http://mf.gov.az/images/stories/ermenistan_tecavuzu.jpg, 25 10 2011.

³⁰ International Crisis Group, *Armenia and Azerbaijan: Preventing War*, Policy Briefing, European Briefing No. 60, 8 February 2011, p. 2.

³¹ Internal Displacement Monitoring Centre, Azerbaijan, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpCountries\)/2E505E95ABC577FA802570A7004C6378?OpenDocument](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpCountries)/2E505E95ABC577FA802570A7004C6378?OpenDocument), 20 07 2011.

³² Internal Displacement Monitoring Centre, Armenia, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpCountries\)/BDE4E7B8F3758AE6802570A7004C38A1?OpenDocument](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpCountries)/BDE4E7B8F3758AE6802570A7004C38A1?OpenDocument), 20 07 2011.

³³ Socor V., „US-Azerbaijan Partnership: What It Has Deliverd and Wheree It Faltern“ (išnaša 10), p. 12.

klausimams pateikė skaičiavimus, kad nuo Kalnų Karabacho konflikto pradžios Azerbaidžanas patyrė 87 mlrd. JAV dolerių nuostolių³⁴.

Be to, padėtis tarp Armėnijos ir Azerbaidžano karinių pajėgų fronto linijoje neprimena „išaldytos“ – dėl apsišaudymų iš abiejų nesutariančių pusių iki šiol kasmet žūva apie 25–30 karių³⁵. Beje, Baku atsisako atitraukti savo snaiperius, ko nuolat reikalauja ESBO Minsko grupė.

Kalnų Karabachas šiandien funkcionuoja kaip nepripažinta valstybė. 1991 m. čia surengto referendumo metu gyventojai pasisakė už regiono nepriklausomybę, tačiau šiandien Kalnų Karabacho nėra pripažinusi nė viena pasaulio valstybė. Tiesa, Armėnija periodiškai naudoja Kalnų Karabacho pripažinimo „kortą“ kaip šantažo įrankį prieš Azerbaidžaną ir tarptautinę bendruomenę³⁶.

Kalnų Karabacho konfliktas yra specifinis bendrame posovietinėje erdvėje „išaldytų“ konfliktų kontekste. Visų pirma, tai vienintelis tarpvalstybinis „išaldytas“ konfliktas. Antra, Rusijos dalyvavimas šiame konflikte yra netiesioginis – pasireiškiantis tik per visokeriopą paramą Armėnijai ir per dalyvavimą ESBO Minsko grupės veikloje. Trečia, Kalnų Karabache iki šiol nėra dislokuota jokių taikdariškų pajėgų. Rusija siekia, kad Kalnų Karabache būtų dislokuoti Rusijos taikdariai su ESBO mandatu. Azerbaidžanas tokioms perspektyvoms nepritaria, nes pirmiausia nemato būtinybės regione dislokuoti taikdariškas pajėgas, o jei būtų neišvengiama tai daryti, tuomet pasisako už neutralių (be Rusijos) multinacionalinių tarptautinių pajėgų dislokavimą. Dar daugiau, Azerbaidžanas – aktyvus antirusiškos GUAM narys ir vienas iš GUAM taikdariškų pajėgų sukūrimo iniciatorių. Minėtos pajėgos visų pirma planuojamos kurti kaip galinčios būti dislokuotos GUAM narių (Gruzija, Ukraina, Azerbaidžanas, Moldova) „išaldytų“ konfliktų zonose.

Galiausiai yra pastebimas Kalnų Karabacho vengimas būti tapatinamam su kitomis nepripažintomis valstybėmis posovietinėje erdvėje – Padniestre, Abchazija ir Pietų Osetija. Kalnų Karabachas atsisakė jungtis ir prie 2006 m. Suchumyje (Abchazija) įkurtos posovietinės erdvės nepripažintas valstybes vienijančios „Demokratijos ir žmogaus teisių bendrijos“³⁷.

³⁴ RFE/RL, *Azerbaijan Evaluates Costs of Nagorno-Karabakh War*, 2010 m. birželio 18 d.

³⁵ International Crisis Group, *Conflict Resolution in the South Caucasus: the EU's Role* (išnaša 16), p. 3.

³⁶ Asbarez., *Armenia Will Recognize Karabakh if Azerbaijan Resorts to Aggression, Says Sarkisian*, 2010 m. gruodžio 2 d.

³⁷ Kapitonenko M., „Resolving Post-Soviet „Frozen Conflicts“, *Per Concordiam, Journal of European Security and Defence Issues*, Vol 1, No. 2, June 2010, p. 36.

3.2. Armėnijos ir Azerbaidžano pozicijos „išsaldyto“ konflikto atžvilgiu

Nepaisant mažesnio išorės jėgų (Rusijos) įsikišimo į Kalnų Karabacho „išsaldyto“ konflikto reguliavimą, šio konflikto sprendimo eiga yra labai komplikauta.

Pirmoji kliūtis pažangai konflikto sprendimo srityje – radikalai priešingos konfliktuojančių šalių – Armėnijos ir Azerbaidžano – pozicijos. Armėnija, apeliuodama į žmonių teisę į apsisprendimą, reikalauja surengti Kalnų Karabache referendumą dėl regiono statuso, po kurio ji sutinkanti atitraukti savo karines pajėgas iš Azerbaidžano teritorijos. Azerbaidžanas surengti referendumą sutiktų tik po to, kai iš jo teritorijos būtų patrauktos Armėnijos karinės pajėgos ir į Kalnų Karabachą būtų grąžinti pabėgėliai ir perkeltieji asmenys iš Azerbaidžano (iki konflikto pradžios 21,5 proc. regiono gyventojų sudarė azerbaidžaniečiai). Be to, Azerbaidžanas sutinka tik su Kalnų Karabacho konflikto sprendimu savo teritorinio integralumo principo kontekste. Taigi aukščiausias Kalnų Karabachui galimai suteiktas laisvės lygis būtų plati autonomija.

Antroji kliūtis, apsunkinanti kompromiso paiešką – abiejų valstybių visuomenių jautrumas Kalnų Karabacho klausimu. Tiek Armėnijos, tiek Azerbaidžano visuomenės yra gerokai radikalesnės nei politikai ir menkiausia savo šalies atstovų bandymą leisti į kompromisą traktuoja kaip valstybės išdavystę. Dėl šios priežasties politikai, nenorėdami prarasti populiarumo visuomenėje ir siekdami išvengti grėsmės būti „išbalsuoti“, metai iš metų laikosi radikalių ir nelanksčių pozicijų. „Galimybių langą“ – laikotarpį, kai nė vienoje iš konfliktuojančių valstybių nevyksta jokie svarbūs politiniai įvykiai (rinkimai, referendumai), rasti labai sunku, ypač turint omenyje, kad kompromiso paieškos yra ilgas procesas.

Galiausiai Azerbaidžanas nepalaiko jokio dialogo su pačiu Kalnų Karabachu³⁸ – pastarasis iš derybų proceso Baku iniciatyva buvo pašalintas 1998 m., o šio regiono interesams derybose atstovauja Armėnija. Viena vertus, separatistinio regiono dalyvavimas už derybų stalo konfliktuojančios šalies statusu gali išprovokuoti „amžino stabdžio“ problemą. Kita vertus, jei sprendimas dėl Kalnų Karabacho konflikto sprendimo netenkintų paties regiono, tai paliktų separatizmo grėsmę atvirą net ir po to, kai Armėnija ir Azerbaidžanas sutartų dėl Kalnų Karabacho problemos sprendimo.

Taigi abi konfliktuojančios šalys tvirtai laikosi jokių bendrų sąlyčio taškų neturinčių pozicijų jau beveik du dešimtmečius. Priežastis, kodėl jos neįveda kompromiso link – Azerbaidžanas nuolaidų teritorinio vientisumo klausimu daryti negali, o Armėnijai *status quo* situacija yra naudinga, nes, pirma, „išsaldytas“

³⁸ German T., (išnaša 9), p. 2.

konfliktas vyksta ne jos teritorijoje, antra, nesureguliuotas konfliktas yra vienas iš Armėnijos derybinių svertų tarptautinėje politikoje.

Azerbaidžano politikai ne kartą yra viešai pareiškę, jog jei Armėnija ir toliau „imituos derybas“, t.y. jei derybų kelias rezultatų neduos, tuomet Baku neatmeta galimybės pasitraukti iš derybų ir konfliktą spręsti kariniu būdu³⁹.

Tokių Baku grasinimų svarumą iliustruoja ir Azerbaidžano karinių išlaidų dinamika. Drastiškas ginklavimosi išlaidų augimas stebimas nuo 2004 m. 2003 m. pabaigoje Azerbaidžano prezidento poste Heidarą Alijevą pakeitė jo sūnus Ilhamas Alijevas, turintis gerokai „griežtesnį“ požiūrį į Kalnų Karabacho konflikto sprendimą⁴⁰. 2003 m. Azerbaidžano karinės išlaidos siekė 135 mln. JAV dolerių, o 2011-aisiais jos išaugo daugiau nei 23 kartus ir sudarė 3,12 mlrd. JAV dolerių, kas sudaro net 20 proc. šalies BVP⁴¹. Be to, 2005 m. Azerbaidžane įkurtos naujos jėgos ministerijos: karinės pramonės⁴² ir nepaprastųjų situacijų⁴³.

Sparčiai augant Azerbaidžano kariniams pajėgumams, didėja ir Armėnijos karinės išlaidos. Visgi Jerevano galimybės akumuliuoti karinę galią yra kur kas labiau ribotos nei Baku, todėl Armėnijos karinių pajėgumų didinimą galime laikyti taktinio lygmens veiksmu, siekiant atremti didėjančią spaudimą iš Azerbaidžano pusės.

Vertinant abiejų konflikto šalių laikyseną, matyti, kad menką karinį potencialą, palyginti su Azerbaidžanu, Armėnija kompensuoja saugumo garantijomis ir išorės parama karinėje srityje (iš Rusijos).

Strateginiu lygmeniu Armėnijos saugumo garantas yra jos narystė Kolektyvinio saugumo sutarties organizacijoje (KSSO), kur Rusijos įtaka yra dominuojanti. Kolektyvinio saugumo sutartis numato, kad vienos iš organizacijos šalių užpuolimas yra laikomas visų šalių užpuolimu⁴⁴. Nors Kalnų Karabachas ir kiti Armėnijos kontroliuojami Azerbaidžano regionai nėra laikytini Armėnijos teritorija, tačiau, turint omenyje Rusijos–Gruzijos 2008 m. karo precedentą, Rusijos veiksmai Armėnijos–Azerbaidžano karinio konflikto atveju galėtų būti gana neprognozuojami. Juolab kad Rusija yra suinteresuota išlaikyti Kalnų Karabacho problemą – kol kas vienintelį įrankį, igalinantį bent kiek paveikti Azerbaidžano politiką. Be to, Rusijos karinės pajėgos Armėnijoje turi gana stiprias pozicijas: netoli Giumri miesto yra dislokuota Rusijos karinė bazė, kurios buvimo šalyje terminas buvo pratęstas iki 2044 m. su galimybe pratęsti iki 2049 m. mainais už Rusijos suteiktas saugumo

³⁹ International Crisis Group, *Conflict Resolution in the South Caucasus: the EU's Role* (išnaša 16), p. 8.

⁴⁰ German T. (išnaša 9), p. 3

⁴¹ Jarosiewicz A., Strachota K., „Nagorno-Karabakh – Conflict Unfreezing“, OSW Commentary, p. 3.

⁴² Regnum, *Создано Министерство обороны промышленности Азербайджана*, 2005 m. gruodžio 16 d.

⁴³ Regnum, *В Азербайджане создано Министерство чрезвычайных ситуаций*, 2005 m. gruodžio 16 d.

⁴⁴ Договор о коллективной безопасности, <http://www.dkb.gov.ru/b/azb.htm>, 26 11 2011.

garantijas Armėnijai⁴⁵. Be to, Rusijos karinės pajėgos dalyvauja Armėnijos–Turkijos sienos apsaugoje.

Kaip buvo minėta, Azerbaidžanas laikosi neutralios saugumo strategijos ir šiuo metu jokių išorinių saugumo garantijų neturi ir nedemonstruoja aspiracijų jų įgyti ateityje. Azerbaidžanas kilus konfliktui su Armėnija galėtų tikėtis paramos iš Turkijos. Kita vertus, Turkija yra NATO narė, taigi jos galimybės vienašališkai palaikyti Azerbaidžaną yra labai ribotos.

Taigi šiame kontekste „klasikinė“ Azerbaidžano taikoma atgrasymo strategija pralaimi Armėnijos išorinėms saugumo garantijoms. Kitaip tariant, Kalnų Karabacho kontekste „atgrasomas“ Azerbaidžanas, o ne Armėnija – Armėnija jau yra užėmusi ir kontroliuoja maksimalią Azerbaidžano teritoriją, o nuo karinių veiksmų inicijavimo Baku atbaido būtent Armėnijos turimos išorinės saugumo garantijos. Azerbaidžanas suvokia, kad Kalnų Karabacho karo atveju šiandien, kaip ir prieš du dešimtmečius, realiai turėtų kariauti su Rusija, ne su Armėnija. Tokiu atveju karas vestų ne tik į dar vieną pralaimėjimą, bet ir į prekybos angliavandeniliais (nafta ir dujomis) su Rusija, o greičiausiai – ir su Vakarais (dėl Azerbaidžano kaip tiekėjo nestabilumo) pabaigą. Tai suduotų stiprų smūgį šalies ekonomikai ir padarytų Azerbaidžano neutralią saugumo strategiją beprasme ir betikslę.

Esant įtemptai padėčiai fronto linijoje ir išsilaikant abiejų konflikto šalių ginklavimosi tendencijai, konfliktas bet kada gali peraugti į „karštą“ fazę. Šiame kontekste situacijos nestabilumą didinantis veiksnys – drastiškas Azerbaidžano karinių išlaidų augimas. Baku argumentuoja, kad didindama karinę galią siekia spausti Armėniją ieškoti kompromiso, tačiau praktiškai Jerevanas atsako tik bandydamas vytis augančius Baku karinius išteklius ir stiprindamas išorines saugumo garantijas. Armėnijos turimos išorinės saugumo garantijos sulaiko Baku nuo radikalių veiksmų, tačiau situacijos sprendimui ir kompromiso tarp konflikto šalių paieškai pastarosios garantijos neduoda jokios pridėtinės vertės. Iš esmės Rusijos saugumo garantijos Armėnijai ir yra Kalnų Karabacho konfliktą „išsaldantis“ veiksnys. Taikos derybas „imitacinėmis“ daro ir abiejų šalių nereagavimas į tarptautinės bendruomenės spaudimą patraukti snaiperius nuo abiejų šalių karinių pajėgų kontaktinės linijos⁴⁶.

Tačiau „išaldyta“ konflikto fazė iš tiesų slepia didėjančią atotrūkį tarp konflikto zonos ir Azerbaidžano bei augantį pastarojo nepasitenkinimą ir nusiteikimą vienašališkais veiksmais pakeisti ydingą *status quo* situaciją⁴⁷.

⁴⁵ Express.am, *Russia Gave Guarantees to Armenia After Clinton's Visit: Ariel Cohen*, 2010 m. rugpjūčio 11 d.

⁴⁶ RFE/RL, *US: Armenia, Azerbaijan „Must Pull Out Snipers“*, 2011 m. kovo 19 d.

⁴⁷ Kapitonenko M., (išnaša 37), p. 36.

3.3. Tarptautinės bendruomenės įsitraukimas į taikaus Kalnų Karabacho konflikto sureguliovimo procesą

Tarptautinės bendruomenės įsitraukimas į Kalnų Karabacho konflikto, kaip ir kitų „iššaldytų“ konfliktų posovietinėje erdvėje, sureguliovimą buvo ir išlieka ribotas.

Į konflikto taikaus sureguliovimo procesą yra įsitraukusi tik Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (ESBO). 1992 m. turėjo įvykti Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos (dabartinė Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija) rengiama Minsko konferencija Kalnų Karabacho klausimu. Konferencija taip ir nebuvo surengta, bet joje turėjusių dalyvauti šalių pagrindu sukurta ESBO Minsko grupė, ėmusi tarpininkauti tarp Armėnijos ir Azerbaidžano Kalnų Karabacho klausimu. 1994 m. nuspręsta, kad ESBO Minsko grupei pirmininkaus JAV, Rusijos ir Prancūzijos diplomatai – iki 2008-ųjų jie veikė kaip tarpininkai tarp Armėnijos ir Azerbaidžano taikių derybų procese. Tačiau, 2008-ųjų viduryje į šalies prezidento postą atėjus Dmitrijui Medvedevui, tarpininkavimą aukščiausio lygio Armėnijos ir Azerbaidžano susitikimams perėmė Rusija.

Tiesioginiai reguliarūs Armėnijos ir Azerbaidžano prezidentų susitikimai vyksta nuo 2003 m. gruodžio mėn. (atėjus į prezidento postą Ilhamui Alijevui), tačiau jų metu progreso nepasiekta. Abi šalys laikosi principingos ir nelanksčios pozicijos.

Nuo 2005-ųjų Armėnija ir Azerbaidžanas derėjosi dėl principų, kuriais remiantis vyks derybos dėl taikaus Kalnų Karabacho konflikto sureguliovimo. Šie principai buvo patvirtinti 2007 m. ESBO susitikime Madride (todėl vadinami Madrido principais) ir apima tris pagrindinius elementus: jėgos nenaudojimą, teritorinio integralumo principo išlaikymą ir teisę į apsisprendimą⁴⁸. Visgi, nors abi konflikto pusės yra pritarusios Madrido principams, nesutarimai išlieka.

Be to, derybų eiga ir progresas yra viešai nedeklaruojami – dėl didelio abiejų konfliktuojančių pusių visuomenių jautrumo su Kalnų Karabacho konflikto sureguliovimu susijusioms temoms⁴⁹ buvo nuspręsta, kad bus paskelbtas tik visas sureguliovimo principų ir priemonių, dėl kurių Armėnija ir Azerbaidžanas bus sutarę, paketas.

Tarptautinė bendruomenė remia Azerbaidžano teritorinio vientisumo principą. Jungtinių tautų organizacija 1993 m. priėmė keturias rezoliucijas, raginančias Armėniją nutraukti Azerbaidžano teritorijos okupaciją. Šiose rezoliucijose Kalnų Karabachas traktuojamas kaip Azerbaidžano dalis⁵⁰.

⁴⁸ International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Getting to a Breakthrough*, Policy Briefing, European Briefing No. 55, 7 October 2009, p. 5.

⁴⁹ *Ten pat* (išnaša 48), p. 7.

⁵⁰ Blandy C. W. „Azerbaijan: is war on Nagorny Karabakh a realistic option?“ Defence Academy of the United Kingdom, May 2008, p.4.

Visgi tuo pat metu Armėnijos pozicija Kalnų Karabacho konflikto atžvilgiu nesulaukia tarptautinio pasmerkimo ar didesnio spaudimo. Armėnijai pavyko tarptautinę bendruomenę „įtikinti“ savąja konflikto versija, t. y. kad Kalnų Karabachas – istorinės armėnų žemės, regione gyvena išskirtinai armėnų tautybės gyventojai, o konfliktas kilo dėl Azerbaidžano netinkamo elgesio su Kalnų Karabacho armėnais bei Baku atsakymo suteikti regiono gyventojams teisę į apsisprendimą. Įdomu yra ir tai, kad tarptautinės bendruomenės dėmesys yra atkreipiamas tik į situaciją pačiame Kalnų Karabache, o faktas, kad Armėnijos karinės jėgos yra užėmusios dar septynis Azerbaidžano regionus, neturinčius jokio ryšio su etnine armėnų gyvenamąja vieta, nėra plačiai žinomas ir nesulaukia atitinkamos reakcijos. Galima daryti išvadą, kad parama Azerbaidžano teritoriniam vientisumui yra dalis „bendrosios formulės“, tačiau Armėnija sugebėjo tarptautinei bendruomenei „ištransliuoti“ savąją konflikto versiją. Tokia situacija rodo, kad Armėnija valdo didesnę specifinę struktūrinę galią nei Azerbaidžanas.

Kalnų Karabacho konflikto eiga išryškina pagrindinę Azerbaidžano silpnąją vietą – menką sugebėjimą sutelkti specifinę (su konkrečia problema susijusią) struktūrinę galią. Nors Azerbaidžano tarptautinė pozicija yra geresnė nei Armėnijos, tarptautinėje bendruomenėje įsitvirtinusi „armėniškoji“ Kalnų Karabacho konflikto versija. Situaciją dar labiau komplikuoja nuolat demonstruojamos karingos Azerbaidžano nuotaikos – pradedant karinės doktrinos nuostatomis, viešais politikų pareiškimais ir baigiant drastišku karinio biudžeto didinimu. Pirma, kaip parodė Gruzijos–Rusijos 2008 m. karas, ginkluotas „išaldytų“ konfliktų sprendimas tik dar labiau komplikuoja esamą situaciją. Antra, neįmanoma, kad Azerbaidžanas galėtų pradėti karinius veiksmus, nesulaukdamas tarptautinės bendruomenės reakcijos, t. y. neprarasdamas viso bendradarbiavimo „įdirbio“. Ir galiausiai, dėl karingų pareiškimų tarptautinei bendruomenei Azerbaidžanas atrodo agresyvus ir tokiu būdu netiesiogiai prisideda prie „armėniškojo“ konflikto aiškinimo įsitvirtinimo.

4. Energetikos politika kaip Azerbaidžano galios šaltinis

Energetikos politika, kaip pagrindinis Azerbaidžano struktūrinės ir santykinės galios augimo šaltinis, į pirmą planą iškilo vienu metu pasireiškus šiems veiksniams: Azerbaidžano pasirengimui eksploatuoti gausius naftos ir dujų klodus, šalies siekiui užimti reikšmingą vietą tarptautinėje energetikos politikoje bei poreikiui iš ES ir JAV pusės mažinti priklausomybę nuo dominuojančių nestabilių energijos išteklių tiekėjų. Unikalūs fizinių pajėgumų, aspiracijų ir išorinės paklausos derinys

leido Azerbaidžanui tapti vienu iš svarbiausių žaidėjų alternatyvių naftos ir dujų tiekimo maršrutų iš Kaspijos jūros regiono į Vakarų projektuose.

Nors Azerbaidžano energetikos politikos plėtra per pastarąjį dešimtmetį vyko bemaž geometrine progresija, vis dar išlieka keletas išorinių veiksnių, galinčių sustabdyti šalies energetikos sektoriaus augimą. O tokiu atveju Azerbaidžanas ne tik susidurtų su rimtomis vidinėmis problemomis, bet ir prarastų pagrindinį poveikio išorinei aplinkai svėrą.

4.1. Energetikos sektoriaus plėtra: Baku „sėkmės istorija“

1993 m. Azerbaidžano prezidentu tapęs Heidaras Alijevas (buvęs ilgametis Azerbaidžano SSR komunistų partijos centro komiteto pirmasis sekretorius) suvokė energetikos svarbą Azerbaidžano vystymuisi ir tarptautinės padėties išsikovojimui. Tuometinio prezidento iniciatyva Azerbaidžano naftos ir dujų sektorius buvo atvertas užsienio investuotojams, ir tai leido į šalį pritraukti labai reikalingų užsienio investicijų tapo modernios Azerbaidžano energetikos politikos pagrindu.

Per paskutinį XX a. dešimtmetį buvo pasirašyti svarbiausi susitarimai su užsienio kompanijomis dėl šalies naftos ir dujų telkinių eksploatavimo. 1994 m. pasirašytas vadinamasis „Tūkstantmečio kontraktas“ dėl Azeri-Širako-Giunešli telkinių eksploatavimo, į kurį įsitraukė tokios kompanijos kaip BP, Amoco, Statoil, Exxon ir kt. 1995 m. Azerbaidžanas ir užsienio investuotojai pasirašė kontraktą dėl Karabacho telkinio eksploatavimo, 1996 m. – dėl Šahdenizo telkinio, 1997 m. – dėl Lenkoran-Denizo telkinio eksploatavimo⁵¹. Iš Azerbaidžano pusės šiuos telkinius eksploatuojant dalyvauja valstybinė Azerbaidžano naftos kompanija (SOCAR – *State Oil Company of the Azerbaijan Republic*).

Šiandien Azerbaidžano naftos išteklių siekia 7 mlrd. barelių⁵², dujų – 849,5 mlrd. kubinių metrų⁵³. Metinis naftos išgavimas siekia daugiau nei 50 mln. tonų (2010 m. – 50,8 mln. t., 2009 m. – 50,4 mln. t.)⁵⁴, dujų išgauta 2010 m. – 26,3 mlrd. kubinių metrų, 2009 m. – 23,6 mlrd. kubinių metrų⁵⁵. Šalis eksportuoja

⁵¹ Blandy C. W., *The Caucasus Region and Caspian Basin: Change, Complication and Challenge*, <https://da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/caucasus/S36.pdf>, p. 3-5.

⁵² Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2178rank.html>, 15 12 2011.

⁵³ Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>, 15 12 2011.

⁵⁴ SOCAR, <http://new.socar.az/socar/en/economics-and-statistics/economics-and-statistics/oil-production>, 17 12 2011.

⁵⁵ SOCAR, <http://new.socar.az/socar/en/economics-and-statistics/economics-and-statistics/gas-production>, 17 12 2011.

naftą ir dujas į Rusiją, Gruziją, Iraną, Turkiją. 2005-aisiais pradėjo funkcionuoti naftotiekis Baku–Tbilisi–Džeichanas (Baku–Tbilisi–Ceyhan, BTC), kurio pralaidumas siekia 50 mln. tonų naftos per metus (1 mln. barelių naftos per dieną). Nuo 2006 m. veikia dujotiekis Baku–Tbilisi–Erzurumas (BTE), kurio metinis pralaidumas – 20 mlrd. kubinių metrų dujų. Taip pat veikia naftotiekis Baku–Novorosijskas, Baku–Supsa, Baku–Potis.

Dar platesnės galimybės Azerbaidžanui panaudoti savo gausų naftos ir dujų sektorių atsivėrė nuo XXI a. pr., kuomet Vakarams kilo poreikis diversifikuoti energetinių žaliavų tiekimo šaltinius ir maršrutus bei mažinti priklausomybę nuo nestabilių tiekėjų. ES jau nuo 2002 m. puoselėja ambicingą „Pietinio koridoriaus“ planą. „Pietinį koridorių“ turėtų sudaryti keturi dujotiekiai: „Nabucco“, Kaspijos baseino dujas gabensiantis per Turkiją, Bulgariją, Rumuniją, Vengriją į Austriją; „Baltoji srovė“, kuriuo Azerbaidžano dujos būtų gabenamos per Gruziją, Juodąją jūrą į Ukrainą ir Rumuniją; 8 mlrd. kubinių metrų per metus dujų galėsiantis gabenti dujotiekis, sujungiantis Turkiją, Graikiją ir Italiją (TGI), kuris šakotųsi nuo Baku–Tbilisi–Erzurumo dujotiekio; po 10 mlrd. kubinių metrų dujų kasmet iš Graikijos per Albaniją ir Adrijos jūrą į Italiją pergabensiantis Adrijos dujotiekis (TAP).

Reikšmingiausias iš išvardytų „Pietinio koridoriaus“ projektų yra dujotiekis „Nabucco“, kurį planuojama nutiesti iki 2017 m. (projekto pabaigos terminas jau kelis kartus atidėtas – L. K.). „Nabucco“ pajėgumas pirminiame etape turėtų siekti 8 mlrd. kubinių metrų dujų per metus, po to padidintas iki 31 mlrd. kubinių metrų dujų per metus.

Be to, Azerbaidžanas, Gruzija ir Rumunija yra sutarę dėl dujotiekio AGRI (*Azerbaijan-Georgia-Romania International*) projekto. Pagal šį projektą Azerbaidžano dujos turėtų pasiekti Gruzijos Počio uostą, kuriame planuojama pastatyti suskystintų dujų terminalą. Suskystintos dujos tanklaisiais keliautų į Rumuniją, kur būtų transformuojamos atgal į dujas ir per Rumuniją pasiektų Europos vartotojus. 6-8 mlrd. kubinių metrų metinio pajėgumo AGRI linija galėtų pradėti veikti 2014 metais.

Azerbaidžano patrauklumą tarptautiniams energetikos projektams pirmiausia lemia patogi šalies geostrateginė padėtis – galimybė Kaspijos jūros energijos išteklius gabenti nepaliečiant nei Rusijos, nei Irano.

Antra, Azerbaidžano privalumas yra tai, kad šalies energetikos sektorius nėra politizuotas. Beje, aktyvios išorinės energetikos politikos formavimo pradžioje svarbų vaidmenį atliko ir politinis Azerbaidžano neutralumas, leidęs plėtoti energetinius ryšius naujomis kryptimis (pvz., Vakarų kryptimi).

Trečia, Baku laimi papildomų dividendų ir dėl demonstruojamo pasirengimo dalyvauti Vakarų remiamuose energetikos projektuose. Nuolatinis paramos

Vakarų energetikos poreikiams demonstravimas yra ir nemenkas iššūkis šaliai, nes minėtų alternatyvų plėtra dažnai „užstringa“ nesibaigiančių diskusijų ir svarstymų stadijoje, o praktinis progresas yra lėtas. Pesimistinio scenarijaus atveju vidutiniu ilguoju laikotarpiu Azerbaidžanas galėtų susidurti su situacija, kad šalis turi daugiau išgautų angliavandenilių negu galimybių juos realizuoti. Papildomu iššūkiu tampa ir Rusijos bei Irano demonstruojamas noras didinti perkamų Azerbaidžano angliavandenilių apimtį. Visgi kol kas Azerbaidžano parama ES projektuojamiems dujų tiekimo maršrutams yra stabiliausia visoje tiekimo ir tranzito zonoje.

Ir galiausiai, Azerbaidžano, kaip energijos išteklių tiekėjo, statusą labai sustiprino sėkmingai įgyvendinti naftotiekio BTC ir dujotiekio BTE projektai. Funkcionuojantys angliavandenilių tiekimo maršrutai įrodė Azerbaidžano patikimumą ir patvirtino, kad alternatyvūs maršrutai nėra vien teorinės galimybės.

Azerbaidžanas savo energetikos politiką mato kaip pagrindinį šaltinį nepriklausomumui nuo išorės jėgų didinti.⁵⁶ Taigi stipri energetikos politika yra pagrindinė šalies neutraliteto prielaida. Tuo pat metu neutralumas Azerbaidžanui leidžia maksimaliai stiprinti energetinius ryšius su išore įvairiomis kryptimis. Dar daugiau, neutraliteto sąlygotą pasyvumą tarptautinės bendruomenės atžvilgiu kompensuoja aktyvi energetikos politika, tampanti vienu iš Baku politikos svertų.

Energetika yra pagrindinis struktūrinės ir santykinės Azerbaidžano galios augimo šaltinis – 90 proc. šalies eksporto sudaro nafta ir dujos, energetikos sektorius pritraukia didžiąją užsienio investicijų dalį. Sėkmingai įgyvendintų stambių naftos ir dujų transportavimo maršrutų patirtis ir naujų projektų gausa byloja apie augančią struktūrinę Azerbaidžano galią.

Visgi energetikos buvimas vieninteliu šalies „varikliu“ kelia vadinamosios „olandiškos ligos“ grėsmę – reiškinį, kai dėl valiutos kursų svyravimo gamtinius išteklius eksportuojančių šalių pramonės sektorius tampa mažiau konkurencingas. Be to, Azerbaidžano ekonominė gerovė priklauso nuo nestabilaus naftos ir dujų kainų veiksnio, o „stabilesnę“ pridedamąją vertę kuriantys sektoriai šalyje yra silpnai išplėtoti. Azerbaidžano poreikį plėtoti ne su nafta ir dujomis susijusias ekonomikos sritis pabrėžia ir Tarptautinis valiutos fondas – pasak jo, 2011 m. jau pasireiškė naftos ir dujų sektoriaus pelningumo sumažėjimas, dėl ko šalies vyriausybė negavo dalies planuotų įplaukų. Tokios tendencijos turėtų išsilaikyti dar keletą ateinančių metų, todėl ekonomikos diversifikavimas, ne su angliavandeniliais (nafta ir du-

⁵⁶ Alieva L, „Delivering Oil to the Countries of the Black Sea and Baltic Sea Regions: Interests and Possibilities for Azerbaijan”, *Building Energy Security: Cooperation among the Baltic, Black and Caspian Sea regions*. International conference, 5 December 2006, Vilnius, Lithuania, Centre for Strategic Studies, 2007, p. 79–80.

jomis) susijusių ekonomikos sektorių svarbos didinimas turėtų būti artimiausio laikotarpio Azerbaidžano valdžios prioritetai⁵⁷.

4.2. Provakarietiška Baku energetikos politika: išorinės kliūtys

Dėl neutraliteto politikos Azerbaidžanas turi galimybę prekiauti angliavandeniliais visomis įmanomomis kryptimis, visgi lemiamą įtaką šalies santykinės ir struktūrinės galios augimui turi energetikos politikos plėtra Vakarų atžvilgiu. Įdomu ir tai, kad po sėkmingo naftotiekio BTC ir dujotiekio BTE projektų įgyvendinimo galimybe pirkti Azerbaidžano naftą ir dujas labiau susidomėjo ir kitos valstybės (pvz., Rusija ir Iranas).

Nors Baku provakarietiška energetikos politika pažymėta sėkmingų precedentų, jos plėtrai ateityje kyla keletas grėsmių iš išorės – nesureguliuotas Kaspijos jūros teisinis statusas ir energetikos projektų konkurencija regione.

4.2.1. Nesureguliuotas Kaspijos jūros teisinis statusas

Kaspijos jūros teisinio statuso problema yra viena pamatinių kliūčių, galinti „iššaldyti“ stambių Rusiją ir Iraną apeinančių energetikos projektų plėtrą Kaspijos jūros baseine neribotam laikui.

Nesutarimai dėl Kaspijos jūros teisinio statuso tarp penkių Kaspijos baseino valstybių – Rusijos, Azerbaidžano, Kazachstano, Turkmėnistano ir Irano – prasidėjo dešimtojo XX a. dešimtmečio antroje pusėje, šalims ėmus aktyviai eksploatuoti Kaspijos jūros dugno išteklius. Šalys neranda kompromiso, ar Kaspijos jūrą, kuri geografiškai yra ežeras, teisiškai laikyti ežeru ar jūra. Jei Kaspijos jūra teisiškai būtų laikoma ežeru, visi jos ištekliai privalėtų būti dalijami visoms penkioms Kaspijos baseino valstybėms lygiomis dalimis (ar kitu būdu, dėl kurio sutarė visos pakrantės šalys). Tačiau jei Kaspijos jūrą visgi būtų nutarta laikyti jūra, tuomet valstybei priklausytų tik tie naftos ir dujų ištekliai, kurie yra jos teritoriniuose vandenyse⁵⁸. Sovietų Sąjungos gyvavimo laikais su Kaspijos jūra ribojosi dvi valstybės: SSRS ir Iranas. Tuomet Kaspijos jūra buvo laikoma ežeru, o visi iš jos išgaunami ištekliai lygiomis dalimis dalijami tarp SSRS ir Irano. Iki šiol su Kaspijos jūra susijusius

⁵⁷ International Monetary Fund, Republic of Azerbaijan- Concluding Statement of the 2011 Article IV Consultation Mission, Baku, October 30, 2011, <http://www.imf.org/external/np/ms/2011/103011.htm>, 12 11 2011.

⁵⁸ Andianopoulos A., „The economics and politics of Caspian oil” in Hunter S. (ed.), *Strategic developments in Eurasia after 11 September*. London, Frank Cass, 2004, p. 84–85.

klausimus reglamentuoja du susitarimai, pasirašyti tarp SSRS ir Irano 1921 m. ir 1940 metais⁵⁹.

Azerbaidžanas ir Kazachstanas, šalys, kurių teritoriniuose vandenyse yra daugiausia naftos ir dujų išteklių, suinteresuoti, kad Kaspija teisiškai būtų laikoma jūra. Iranas, kuriam priklausančiuose Kaspijos teritoriniuose vandenyse angliavandenilių (naftos ir dujų) telkinių beveik nėra, pasisako griežtai už ežero statusą. Turkmėnistanas dar neturi tvirtos pozicijos šiuo klausimu, nes turi daug neišspręstų ginčų dėl angliavandenilių (naftos ir dujų) telkinių priklausomybės su Iranu ir Azerbaidžanu. Be to, šalis turi gausias žemės dujų atsargas, tad Kaspijos dujos ir nafta Turkmėnistanui nėra ekonomiškai būtinos. Tai įvertinęs, Turkmėnistanas būtų labiau linkęs Kaspijos jūros pakrantėje plėtoti turizmą, o ne naftos ir dujų gavybą.

Rusija šioje situacijoje užima dvilypę poziciją. Viena vertus, ji pasirašė dvišales sutartis su Azerbaidžanu ir Kazachstanu dėl teritorinių vandenų ribos nustatymo. Kita vertus, Maskva remia Teherano laikyseną dėl ežero teisinio statuso Kaspijai suteikimo. Rusijos tikslas – ne angliavandenilių resursų, o jų transporto kontrolė, nes, kol nėra nustatytas vandens telkinio statusas, jokie tarpvalstybiniai projektai įgyvendinami būti negali.

Vakarų remiamiems alternatyviems naftos ir dujų tiekimo maršrutams įgyvendinti būtini Kaspijos dugnu einantys naftotiekiai ir dujotiekiai, jungiantys Kazachstaną ir Turkmėnistaną su Azerbaidžanu ir užtikrinantys mažiausiai sąnaudų reikalaujantį būdą gausiems Vidurio Azijos valstybių naftos ir dujų ištekliams pasiekti – Azerbaidžaną, o iš čia – ir vartotojus Europoje.

Jei Kaspijos dugnu einantys vamzdynai būtų nutiesti iki teisinio Kaspijos jūros statuso nustatymo, ežero atveju jie taptų visų penkių šalių nuosavybe, o šios galėtų pareikalauti jų išmontavimo. Dėl šios priežasties nesiryžtama investuoti į šių vamzdynų tiesimą, o Kazachstano ir Turkmėnistano naftos ir dujų gabenimas tanklaiviais yra brangus.

Azerbaidžano išgaunamų angliavandenilių šiuo metu užtenka užpildyti tik esamiems vamzdynams. Nors Baku ketina ateityje didinti naftos ir dujų išgavimą, produkcija neišaugs taip stipriai, kad patenkintų ES naftos ir dujų poreikio deficitą. Tačiau jei būtų įgyvendinti alternatyvūs naftos ir dujų tiekimo maršrutų projektai, be Kazachstano ir Turkmėnistano dalyvavimo jie būtų sunkiai įmanomi.

4.2.2. ES ir Rusijos konkurencija dėl naujų energetikos projektų regione

Rusija deda visas pastangas, siekdama išvengti ją apeinančių naftos ir dujų transportavimo į ES projektų realizavimo.

⁵⁹ Blandy C. W., *The Caucasus Region and Caspian Basin: Change, Complication and Challenge* (išnaša 51), p. 16.

Kaip alternatyvą ES remiamam „Nabucco“ projektui Maskva yra pateikusi „Pietinės srovės“ dujotiekio projektą. Dujotiekio, kurio tiesimas planuojamas baigti 2015 m., pralaidumas galėtų siekti nuo 31 mlrd. kubinių metrų dujų per metus pradinėje stadijoje iki 63 mlrd. kubinių metrų dujų per metus galutinėje stadijoje 2018-aisiais. „Pietinės srovės“ maršrutas turėtų eiti iš Rusijos Juodosios jūros dugnu iki Bulgarijos, o iš ten šakotūsi į dvi atkarpas, viena kurių eitų per Serbiją, Vengriją į Austriją, o kita – per Graikiją į Italiją.

Taigi, „Nabucco“ ir „Pietų srovės“ projektai yra beveik identiški. Todėl labiausiai tikėtina, kad įgyvendintas bus tik vienas iš jų – dujas Europai teiks tas dujotiekis, kuris bus nutiestas pirmiau. Pagrindinė „Nabucco“ problema šiaandien – neaiškus dujų tiekėjas. Dėl nesureguliuoto Kaspijos jūros teisinio statuso ir politinio šalių indiferentiškumo Kazachstano ir Turkmėnistano dalyvavimas nėra garantuotas. Prie dujų tiekimo nestabilumo dujotiekiu „Nabucco“ grėsmės prisideda ir jau kelis kartus tarp Azerbaidžano ir Turkijos kilę nesutarimai dėl Ankarai dujotiekiu BTE tiekiamų dujų tarifų ir už tranzitą tenkančių dujų apimties. Iki šiol kompromisą rasti šalims pavykdavo, tačiau panašūs ginčai ateityje keltų grėsmę, kad „Nabucco“ ar kitas dujotiekis gali likti be dujų. Labiausiai nerimą kelia tas faktas, kad nesutarimai tarp Baku ir Ankaros dujų srityje dažniausiai kyla ne dėl ekonominių, o dėl politinių klausimų, tokių kaip Turkijos bandymas normalizuoti santykius su Armėnija. Kaip pastebi ekspertai, nacionalinių interesų dominavimas derybose dėl regioninių energetikos projektų yra vienas pagrindinių rizikos veiksnių⁶⁰.

Kita vertus, tranzito valstybės „Nabucco“ projektui demonstruoja aktyvų palaikymą – 2011 m. birželį penkios tranzito valstybės – Turkija, Rumunija, Bulgarija, Vengrija ir Austrija – bei „Nabucco“ konsorciumas pasirašė paramos projektui susitarimą⁶¹, kuriame tranzito šalys įsipareigojo tiesiamam „Nabucco“ dujotiekiui taikyti palankiausią teisinį režimą ir nebloginti situacijos, o 2009 m. birželį šios penkios tranzito valstybės pasirašė tarpvyriausybinių susitarimą dėl „Nabucco“ dujotiekio tiesimo, kuriame pirmą kartą buvo išreikšta tranzito valstybių politinė parama projektui⁶².

Dar vienas Rusijos būdas laimėti „lenktynes“ dėl dujų transportavimo į ES maršrutų – supirkti kiek įmanoma daugiau vienintelio garantuoto tiekėjo „Nabucco“ dujotiekiui dujas. Iki 2007-ųjų Azerbaidžanas importavo dujas iš Rusijos, o šiaandien pati Rusija perka Azerbaidžano dujas ir siekia įsigyti kuo didesnę jų

⁶⁰ Cornell Ph., „Turkey on the Energy Crossroads“, *Per Concordiam, Journal of European Security and Defence Issues*, Vol. 1 No. 1, March 2010, p. 31.

⁶¹ New Europe, *Nabucco Project Support Agreement Signed by Each Transit Country*, 2011 m. birželio 12 d.

⁶² Balcer A., *Intergovernmental Agreement on Nabucco Case Signed*, CEWEEKLY, Centre for Eastern Studies, Warsaw, 2009-07-15.

kiekį. Rusijos–Azerbaidžano susitarimas dėl dujų pirkimo buvo sudarytas 2009 m. viduryje, o 2010 m. 500 mln. kubinių metrų Azerbaidžano dujų pirmą kartą pasiekė Rusijos vartotojus⁶³. Jau 2011 m. Azerbaidžano į Rusiją tiekiamų dujų apimtys išaugo keturis kartus iki 2 mlrd. kubinių metrų⁶⁴, o per 2012 m. Rusija ketina nupirkti 3 mlrd. kubinių metrų Azerbaidžano dujų⁶⁵. Svarbu ir tai, kad 2011 m. pradžioje Baku ir Teheranas pasirašė penkerių metų sutartį, pagal kurią Azerbaidžanas Iranui išsipareigojo parduoti mažiausiai po 1 mlrd. kubinių metrų dujų kasmet⁶⁶.

Šiuo metu Azerbaidžano pozicija ES–Rusijos konkuravimo kontekste yra viena geriausių: Baku svarbus abiem konkuruojančioms pusėms, o tai sudaro prielaidas šaliai maksimaliai padidinti savo struktūrinę galią. Visgi jei Rusijos remiami angliavandenilių transportavimo į ES projektai nukonkuruotų Rusiją apeinančiuosius, tuomet Azerbaidžano svarba tiek Europos Sąjungai, tiek pačiai Rusijai sumažėtų.

Išvados

Kalnų Karabacho nesureguliuoto konflikto problema ir Azerbaidžano aspiracijos energetikos srityje visą laiką egzistavo lygiagrečiai ir veikė viena kitą, tačiau teigiamo šios sąveikos poveikio stebima nebuvo. Šiuolaikinės Azerbaidžano energetikos politikos pradžia laikomas „Tūkstantmečio kontraktas“ buvo pasirašytas 1994-ųjų rudenį – po to, kai Baku ir Jerevanas susitarė dėl paliaubų Kalnų Karabacho fronte, pasirašydami ugnies nutraukimo susitarimą. Tuomet buvo manoma, kad dėl energetikos plėtros sustiprėjusiam Azerbaidžanui bus lengviau išspręsti „išaldytą“ konfliktą.

Visgi šiandien matome, kad, nepaisant įspūdingo Baku šuolio energetikos srityje, Kalnų Karabacho konflikto sureguliuavimo procesas laukiamų rezultatų kol kas nedavė. Atvirkščiai, nesureguliuotas dalies Azerbaidžano teritorijos kontrolės klausimas bei dėl jo kylantis įtampos su kitomis regiono valstybėmis tampa trukdžiu tolesnei Azerbaidžano energetikos politikos plėtrai.

Didžiausia problema Kalnų Karabacho konflikto sureguliuavimo srityje – Azerbaidžano išorinių saugumo garantijų neturėjimas, kai Armėnija, būdama KSSO nare, jas turi. Be to, Armėnija turi ir tiesiogines Rusijos saugumo garantijas,

⁶³ Socor V., *Azerbaijan–Russia Gas Agreement: Implications for Nabucco Project*, Eurasia Daily Monitoring, Volume: 6, Issue: 189, The Jamestown Foundation, October 15 2009.

⁶⁴ Ria Novosti, *Russia's Gazprom Ready to Buy All of Azerbaijan's Gas – CEO Miller*, 2010 m. birželio 19 d.

⁶⁵ Ria Novosti, *Russia Extends Gas Purchase Contract With Azerbaijan*, 2012 m. sausio 23 d.

⁶⁶ Bloomberg, *Azerbaijan Signs Gas Supply Contract With Iran Before EU Visit*, 2011 m. sausio 12 d.

suteiktas sutikus pratęsti Rusijos karinės bazės buvimo Armėnijos teritorijoje terminą. Klasikinė atgrasinimo strategija Armėnija atžvilgiu taip pat neveikia, todėl Azerbaidžano karinių pajėgumų augimas nėra tikslingas. Dar daugiau, priešingai nei mano šalies valdžia, karinių pajėgumų stiprinimas ne tik kad neduoda jokios pridėtinės vertės konflikto sprendimui, bet ir turi iš esmės destruktinį poveikį.

Pirma, karinių išlaidų augimas, kartu su karingais šalies politikų viešais pareiškimais, tarptautinei bendruomenei Azerbaidžaną leidžia matyti kaip agresorių, o tai mažina Baku prestižą tarptautinėje arenoje (struktūrinę galią). Antra, Azerbaidžano ginklavimasis didina viso regiono trapumą ir pažeidžiamumą – turint omenyje įtemptus regiono šalių santykius, konfliktas gali plykstelėti bet kur. Galiausiai išlaidų gynybai didinimas „suryja“ didelę dalį sėkmingos energetikos politikos nešamų pajamų, kurios galėtų būti panaudotos kitoms ekonomikos sritims plėtoti.

Energetikos politika, nukreipta į Vakarų, yra pagrindinis Azerbaidžano struktūrinės galios augimo šaltinis ir iš dalies kompensuoja išorinių saugumo garantijų trūkumą. Tačiau jos perspektyvos stipriai priklauso nuo veiksnių, kurių pats Baku negali kontroliuoti (Kaspijos jūros teisinio statuso problema, ES ir Rusijos energetinis bendradarbiavimas/konkurencija), todėl, pesimistinio scenarijaus atveju, Azerbaidžanas prarastų vienintelį savo svertą tarptautinės bendruomenės atžvilgiu.

Antra, šiuo metu Azerbaidžano deklaruojamas neutralitetas kaip diversifikuotos energetikos politikos pagrindas nebeatlieka savo funkcijos. Didžioji dalis Azerbaidžano eksportuojamų naftos ir dujų vamzdynais BTC ir BTE keliauja Vakarų kryptimi. Be to, išorinių saugumo garantijų turėjimas Baku nebūtų kliūtis tęsti jau įtvirtintą prekybą angliavandeniliais su kitomis šalimis. Atlikus analizę matyti, kad Azerbaidžano neutraliteto funkcija yra ne diversifikuoti energetikos politikos kryptis, o atsieti bendradarbiavimą energetikos srityje nuo plataus pobūdžio bendradarbiavimo, t.y. padaryti įmanomą glaudžią partnerystę su Vakarais energetikos srityje, išvengiant atitinkamų reikalavimų demokratizacijos, žmogaus teisių ir pan. srityse.

Baku savo politikoje remiasi abejotina nuostata, kad vienu metu yra įmanoma tik arba plataus masto energetikos politika, arba išorinės saugumo garantijos. Būtent šiuo metu yra susiklosčiusi situacija, kai potencialios išorinės saugumo garantijos ir Baku energetikos politika yra nukreiptos ta pačia kryptimi, taigi Azerbaidžano saugumo dilema šiuo aspektu gali būti išspręsta.

Visgi yra įmanomas ir „trečiasis“, kompromisinis kelias, galintis padėti Baku apeiti „nulinės sumos“ žaidimą – „arba teritorinis vientisumas, arba energetikos politika“, tuo pat metu išlaikant neutralumą.

Azerbaidžanas pasižymi nuolat augančia struktūrine galia, tačiau jo specifinė

struktūrinė galia Kalnų Karabacho konflikto sureguliuavimo atžvilgiu yra menka. Šis atotrūkis ir lemia tai, kad, didėjant Azerbaidžano energetikos politikos svarbai Vakaruose, JAV ir ES dėmesys, skiriamas šalies teritorinio vientisumo atkūrimui ir greitesniam Kalnų Karabacho konflikto sureguliuvimui, o tuo labiau spaudimas Armėnijai, beveik nekinta. Tai rodo, kad šiuo metu pagrindinė Azerbaidžano santykių su Vakarais problema – susirūpinimą kelianti demokratijos situacija Azerbaidžane ir ne visai skaidrūs vidaus politikos procesai. Kol kas Armėnija atrodo demokratiškesnė už Azerbaidžaną, todėl tarptautinė bendruomenė, spausdama Jerevaną ir palaikydama Baku, gali būti apkaltinta „dvigubų standartų“ laikymusi.

Siekdamas įveikti agreguotos ir specifinės struktūrinės galios atotrūkį, Azerbaidžanas turėtų tarptautinei bendruomenei save pateikti ne kaip stiprų, o kaip atvirą ir patikimą veikėją. Kitaip tariant, Baku turėtų Vakarų kryptimi orientuoti ne tik energetikos politiką, bet ir vidaus politikos procesus. Žengdamas „trečiuoju“ keliu, Baku pirmiausia turėtų nutraukti militaristinių pareiškimų laviną ir sumažinti ginklavimosi augimo mastus, ir, antra, siekti maksimaliai demokratiškos, skaidrios ir atviros vidaus politikos, įskaitant pagarbą žodžio, susirinkimų laisvei. Taikaus ir demokratiško Azerbaidžano vykdomos ambicingos energetikos politikos nauda vidutiniu-ilguoju laikotarpiu turėtų duoti teigiamą poveikį ir sprendžiant Kalnų Karabacho „išaldytą“ konfliktą.

Vilnius, 2011 m. rugpjūtis – 2012 m. kovas